KlimaatGesprekken

Burgerwetenschappelijk onderzoek naar houdingen ten opzichte van de klimaattransitie

December 2023

KlimaatGesprekken

Eindrapport burgerwetenschappelijk onderzoek naar houdingen ten opzichte van de klimaattransitie in Nederland, uitgevoerd door Stichting KlimaatGesprekken in opdracht van het Nationaal Klimaat Platform.

Auteurs:

Steven Snepvangers
Alexander Groen
Bartho van den Broeke
Thekla van Lingen

Eindrapport onderzoek KlimaatGesprekken naar houdingen ten opzichte van de klimaattransitie in Nederland.

December 2023

Inhoud:

	Managementsamenvatting	2
1.	Inleiding; doel en opzet onderzoek	4
2.	Resultaten	6
	2.1 Algemene observaties	6
	2.2 Vier persona's; basishoudingen en opvattingen	7
	2.3 Vergelijking van de persona's in statistieken	16
3.	Duiding - klimaatpsychologie	20
4.	Aanbevelingen vanuit transitieperspectief	24
	Samengevat	32
5.	Vervolgstappen	33

Bijlagen:

Representativiteit onderzoekspopulatie

De vier persona's in beeld

Managementsamenvatting

Het Nationaal Klimaat Platform heeft aan Stichting KlimaatGesprekken gevraagd om een 'civil science' onderzoek uit te voeren in de samenleving over het thema klimaattransitie. Doelgroep: de 'afgehaakten' op de klimaattransitie. Doel van het onderzoek was ontdekken/ in kaart brengen wie de 'afgehaakten' zijn en wat hun beweegredenen, perspectieven, emoties en gedachten zijn bij het 'niet aangehaakt zijn bij de klimaattransitie'. We hebben geprobeerd de klimaattransitie in brede zin door hun ogen te beschrijven en te begrijpen.

Op basis van de eerste onderzoeksresultaten is de doelgroep al snel herdefinieerd naar '*niet aangehaakt zijn bij de aanpak en communicatiestijl van de overheid met betrekking tot klimaat en klimaattransitie'*. Uit het onderzoek bleek al gauw dat niet aangehaakt zijn bij de klimaattransitie NIET inhoudt dat mensen zich geen zorgen maken of het onderwerp niet belangrijk vinden. Er zijn duidelijk andere beweegredenen voor het niet, nog niet, of niet meer aangehaakt zijn.

In zijn algemeenheid zijn er over de gehele populatie enkele conclusies te trekken:

- Het gesprek wordt over het algemeen als zeer positief ervaren. Het geeft inzicht, stof tot nadenken en helpt respondenten om in actie te komen. "Fijn als er eens echt naar je geluisterd wordt. Ik zie nu ook beter wat ik kan doen". Dit illustreert de kracht van het klimaatgesprek als interventiemiddel, voor zowel verbinding als versnelling.
- Op de vraag wie de meeste verantwoordelijkheid draagt in de klimaattransitie, wordt de overheid verreweg het meest (2/3 van de respondenten) op 1 gezet.
- Echter: veel mensen geven aan klimaat en/of milieu wel degelijk belangrijk te vinden, maar haken toch af op de aanpak van diezelfde overheid. Ofwel: er is een relatief lage correlatie tussen 'belang hechten aan klimaat' en 'aangehaakt zijn bij de klimaattransitie'. In andere woorden: er is een kloof tussen de zorgen en behoeften van mensen in de samenleving ten aanzien van klimaat en klimaattransitie, en de aanpak en communicatie van de overheid. Die kloof kenmerkt zich door uitspraken als:
  - "Ik snap niet goed wat er nou van mij verwacht wordt en ik weet ook gewoon niet goed wat ik kan doen"
  - "Het gaat niet over mij. Ik voel me niet aangesproken en ik word niet gehoord."
  - "Stimuleringssubsidies komen bij de verkeerde groepen terecht; bij de mensen die het toch al wel kunnen betalen. De gewone man vist achter het net."
  - "Het beleid is verwarrend, tegenstrijdig en voelt vaak oneerlijk."
  - "De overheid wekt onvoldoende de indruk deskundig te zijn en te overzien wat écht belangrijk is. Er is geen visie en daardoor geen duidelijke koers".
- Opvallend is dat veel theoretisch opgeleide mensen, uit de midden- en hogere inkomensklassen, zichzelf ook bestempelen als 'afhaker'.
- Zelfs, of misschien vooral koplopers in de klimaattransitie lopen het risico af te haken.
- De term 'klimaattransitie' wordt, door de overheid maar ook door het NKP zelf, vaak nog te veel verengd tot 'de energietransitie'. Het gaat te weinig over andere domeinen, zoals reizen, consumptie voeding en water, laat staan de samenhang daartussen.
- Veel respondenten hebben behoefte aan goede, objectieve kennis over de materie, en ook de samenhang van de onderwerpen. (De hele olifant in beeld). Maar ze weten vaak niet goed waar ze die kennis zouden moeten opdoen en geven aan dat in elk geval ook niet van de overheid te krijgen. Media worden daarnaast niet altijd vertrouwd, en mensen blijven dus in hun 'bubbel' hangen om zich te laten informeren. Opvallend was dat bij vrijwel iedereen het IPCC onbekend was.

- Overall wordt de overheid verweten weinig visie of eenduidige doelstellingen te hebben op het gebied van de klimaattransitie. Het beleid komt over als te warrig, de keuzes lijken inconsequent en de communicatie erover dubbelzinnig of op zijn minst onduidelijk.

Naast algemeen gedeelde opvattingen zijn er ook meer specifieke denkbeelden onder de doelgroep. Na analyse van de 80 gesprekken blijken er vier 'segmenten' zichtbaar te worden, die we hebben vertaald naar vier persona's; stereotypen gebaseerd op houdingen en denkwijzen ten aanzien van de klimaattransitie en de overheid. Allen 'afgehaakt' of met risico op afhaken en allen met hun specifieke eigen redenen. Dit zijn ze:

- Willem (55): "Beetje onzin allemaal. De menselijke invloed op het klimaat is minimaal. Er zit iets anders achter. Klimaat is een verdienmodel".
- Anna (28): "Ik wil zo graag dat we er allemaal voor gaan, maar ik voel me machteloos tegenover al dat ge-bla bla".
- Ton (42): "De overheid is onduidelijk hierover dus het zal allemaal wel. Ik zie het soms voorbij komen op social media, maar het raakt je niet persoonlijk".
- Milou (38): "Ik zet me actief in tegen de kllimaatcrisis. Maar ik neig soms naar afhaken, want de wetenschap wordt niet serieus genomen en de politiek is slap en is alleen maar bezig met de eerstvolgende verkiezingen".

Het onderzoek is een inventarisatie van denkbeelden en opvattingen geweest; een poging om klimaat en klimaattransitie door de ogen van verschillende groepen in de samenleving te beschrijven. Dat vraagt uiteraard om verder onderzoek. De samenleving heeft weer andere impulsen gekregen na de laatste verkiezingen en het is interessant om de komende tijd een vinger aan de pols te houden over hoe de opvattingen over het klimaat zich ontwikkelen. Ook onder doelgroepen die we nu nog niet expliciet hebben meegenomen. Toch kunnen we in zijn algemeenheid wel aanbevelingen doen voor aanvullende positieve interventies:

- Bied ondersteuning
  - Erken de mix van emoties in de samenleving, zonder het met de inhoud eens te hoeven zijn;
  - Stimuleer actieve dialoog over de toekomst en de gevolgen van klimaatverandering. Focus daarbij op concreet handelingsperspectief (voetafdruk én handafdruk);
- Geef informatie
  - Zorg dat (overheids)maatregelen eenduidig, eerlijk en rechtvaardig zijn. Besteed veel aandacht aan communicatie (in beeld, woord en geluid);
  - Zorg dat wetenschappelijke kennis toegankelijk en begrijpelijk is voor alle doelgroepen
- Inspireer
  - Breng inspirerende praktijkvoorbeelden en herkenbare mensen in beeld als voorlopers richting de toekomst;
  - Presenteer een duidelijke visie op een aantrekkelijke toekomst en fijne leefomgeving voor iedereen. Maak het concreet, hoe ziet het leven van de verschillende persona's er in de toekomst uit (in beeld 'een dag uit het leven van … in 2040).

1. Inleiding; doel en opzet onderzoek

Het Nationaal klimaat Platform (NKP) heeft zich ten aanzien van de klimaattransitie in Nederland ten doel gesteld te 'verbinden en versnellen'. In het kader daarvan is een drietal onderzoeken gestart in de zomer van 2023 om geluiden uit de samenleving op te halen over welke perspectieven er leven onder Nederlanders over klimaat en de klimaattransitie. Als onderdeel daarvan is Stichting KlimaatGesprekken gevraagd om een 'civil science' onderzoek uit te voeren onder de doelgroep 'afgehaakten' op de klimaattransitie. Wie zijn dat en waarom zijn ze afgehaakt?

Stichting KlimaatGesprekken, voortgekomen uit Carbon Conversations in het Verenigd Koninkrijk, is een snel groeiende organisatie in het maatschappelijk middenveld, gespecialiseerd in coaching en klimaatpsychologie. Sinds de oprichting in 2016 zijn er al meer dan 500 klimaatcoaches opgeleid die actief zijn als gespreksleider, coach of trainer in huiskamer settings en in organisaties en bedrijven om mensen te ondersteunen in het maken van verduurzamingsstappen. Voor het onderzoek van het NKP heeft een team van ruim 20 ervaren klimaatcoaches in de maanden juli tot en met december 80 halfgestructureerde (klimaat)gesprekken gevoerd. Op basis van de vraag is de doelgroep breed gekozen: van uitgesproken critici ten aanzien van de klimaattransitie, tot 'ik heb daar geen tijd of ruimte voor' tot 'ik ben daar gewoon niet zo mee bezig'.

Doel van het onderzoek was ontdekken/ in kaart brengen wie de 'afgehaakten' zijn en wat hun beweegredenen, perspectieven, emoties en gedachten zijn bij het 'niet aangehaakt zijn bij de klimaattransitie'. We hebben geprobeerd de klimaattransitie in brede zin door hun ogen te beschrijven en te begrijpen. Coaches van KlimaatGesprekken zijn gespecialiseerd in het voeren van een open gesprek zonder oordeel, waarbij zo veel mogelijk het perspectief van de ander onderzocht en uitgelicht wordt. Eén van de uitgangspunten van de methodiek is dat mensen best willen veranderen, maar niet veranderd willen wórden. 'Deep listening' en 'motiverende gespreksvoering' zijn technieken die helpen om het perspectief van de ander volledig tot zijn recht te laten komen. Van daaruit is het mogelijk om de ander zelf eventuele veranderstappen te laten formuleren. Voor dit onderzoek was vooral het in beeld brengen van de perspectieven van belang, maar we hebben ook kunnen constateren dat het voeren van het gesprek op deze manier ook positieve effecten heeft gehad op de veranderbereidheid van respondenten, ofwel een beweging richting 'aanhaken'.

Op basis van de eerste onderzoeksresultaten is de doelgroep herdefinieerd naar '*niet aangehaakt zijn bij de aanpak en communicatiestijl van de overheid met betrekking tot klimaat en de klimaattransitie'*. Uit het onderzoek bleek al gauw dat niet aangehaakt zijn bij de klimaattransitie NIET inhoudt dat mensen zich geen zorgen maken of het onderwerp niet belangrijk vinden. Er zijn duidelijk andere beweegredenen voor het niet, nog niet, of niet meer aangehaakt zijn.

Begin december zijn op basis van 60 interviews tussenresultaten geproduceerd, die op de Top van Onderop op 6 december zijn overhandigd. Sindsdien zijn nog 20 interviews aan het onderzoek toegevoegd. Het is interessant om te onderzoeken op welke manier dit onderzoek het komend jaar nog verder uitgebreid zou kunnen worden, bijvoorbeeld in de vorm van een 'monitor op de samenleving'. Nederland heeft na de laatste verkiezingen weer nieuwe impulsen gekregen en het is interessant om de komende tijd een vinger aan

de pols te houden over hoe de opvattingen over het klimaat zich ontwikkelen. Ook onder doelgroepen die we nu nog niet expliciet hebben meegenomen.

In dit rapport beschrijven we onze bevindingen tot nu toe. We hechten er wel belang aan om in dit stadium helder te zijn over de populairwetenschappelijke status ervan. We hebben in dit rapport bewust niet een volledig wetenschappelijke verantwoording opgenomen, aangezien we het onderzoek zelf als een eerste verkenning beschouwen en in dit stadium omwille van de leesbaarheid gekozen hebben voor een meer populairwetenschappelijke schrijfstijl. Dat betekent onder andere dat we niet volledig zijn in bronvermeldingen en onze eerste duidingen vooral als tentatief presenteren. In de onderzoeksaanpak hebben we ons gebaseerd op kwalitatieve onderzoeksstrategieën zoals actie-onderzoek en Design Thinking. Het valt buiten de scope van onze opdracht en dit rapport om daar dieper op in te gaan. Indien gewenst geven we uiteraard graag nadere toelichting over de onderzoeksaanpak.

Uit het onderzoek blijken vier 'segmenten' zichtbaar te worden, die we hebben vertaald naar vier persona's; stereotypen gebaseerd op houdingen en denkwijzen ten aanzien van de klimaattransitie en de overheid. Allen 'afgehaakt', of met risico op afhaken, en allen met hun specifieke eigen redenen. Daarnaast worden er ook over de hele populatie heen gedeelde opvattingen en worstelingen van de respondenten zichtbaar. We beschrijven de resultaten in termen van algemene, gedeelde opvattingen, in specifieke termen voor de vier persona's en vervolgens in meetresultaten in de vorm van enkele statistieken. Met behulp van kwalitatieve analyse kunnen we op sommige onderwerpen een statistisch beeld schetsen, wat weer aanvullende inzichten geeft over hoe vaak bijvoorbeeld een bepaalde argumentatie gebruikt wordt per persona.

Vervolgens besteden we een hoofdstuk aan duiding en analyse vanuit de klimaatpsychologie. Dat geeft aanvullende perspectieven op mogelijk dieperliggende beweegredenen en motivaties van mensen.

Vervolgens besteden we een uitgebreid hoofdstuk aan adviezen en aanbevelingen. Dat was niet persé de insteek van het onderzoek, maar het volgt als het ware automatisch uit de bevindingen. Met name de theorie en inzichten uit de transitiekunde bieden een bruikbaar perspectief om de bevindingen uit dit onderzoek om te zetten in concrete aanbevelingen.

We sluiten af met een korte vooruitblik op de mogelijkheden voor vervolgprojecten.

In de bijlage geven we nog een statisch overzicht van de representativiteit van de door ons geïnterviewde populatie ten opzichte van Nederland. Verder presenteren we de vier persona's in postervorm.

2. Resultaten

Zoals gezegd komen uit het onderzoek vier 'typen' naar voren die we hebben vertaald naar vier persona's. Tussen de persona's zijn verschillen zichtbaar wat betreft bijvoorbeeld redenen waarom mensen niet aangehaakt zijn, en wat wellicht kan helpen om ze wel te bereiken/aan te laten haken. In dit hoofdstuk beschrijven we eerst de algemene conclusies, die voor alle persona's opgaan. Daarna presenteren we de vier persona's en beschrijven we meer specifiek welke denkbeelden en opvattingen er per persona zichtbaar worden. We sluiten het hoofdstuk af met statistische representaties van enkele denkbeelden en uitspraken.

2.1 Algemene resultaten

In zijn algemeenheid zijn er over de gehele onderzoekspopulatie enkele conclusies te trekken:

- Het gesprek wordt vaak als zeer positief ervaren. Gemiddeld krijgt het gesprek een 7. Het geeft inzicht, stof tot nadenken en helpt respondenten om in actie te komen. "Fijn als er eens echt naar je geluisterd wordt. Ik zie nu ook beter wat ik kan doen". Dit illustreert de kracht van het klimaatgesprek als interventiemiddel, voor zowel verbinding als versnelling.
- Op de vraag wie de meeste verantwoordelijkheid draagt in de klimaattransitie, wordt de overheid verreweg het meest (door 2/3 van de respondenten) op 1 gezet.
- Echter: veel mensen geven aan klimaat en/of milieu wel degelijk belangrijk te vinden, maar haken toch af op de aanpak van diezelfde overheid. Ofwel: er is een relatief lage correlatie tussen 'belang hechten aan klimaat' en 'aangehaakt zijn bij de klimaattransitie'. In andere woorden: er is een kloof tussen de zorgen en behoeften van mensen in de samenleving ten aanzien van klimaat en klimaattransitie, en de aanpak en communicatie van de overheid. Die kloof kenmerkt zich door uitspraken als:
    - "Ik snap niet goed wat er nou van mij verwacht wordt en ik weet ook gewoon niet goed wat ik kan doen"
    - "Het gaat niet over mij. Ik voel me niet aangesproken en ik word niet gehoord."
    - "Stimuleringssubsidies komen bij de verkeerde groepen terecht; bij de mensen die het toch al wel kunnen betalen. De gewone man vist achter het net."
    - "Het beleid is verwarrend, tegenstrijdig en voelt vaak oneerlijk."
    - "De overheid wekt onvoldoende de indruk deskundig te zijn en te overzien wat écht belangrijk is. Er is geen visie en daardoor geen duidelijke koers".
- Opvallend is dat veel theoretisch opgeleide mensen, uit de midden- en hogere inkomensklassen, zichzelf ook bestempelen als 'afhaker'.
- Zelfs, of misschien vooral koplopers in de klimaattransitie lopen het risico af te haken.
- De term 'klimaattransitie' wordt, door de overheid maar ook door het NKP zelf, vaak nog te veel verengd tot 'de energietransitie'. Het gaat te weinig over andere domeinen, zoals reizen, consumptie voeding en water, laat staan de samenhang daartussen.
- Veel respondenten hebben behoefte aan goede, objectieve kennis over de materie, en ook de samenhang van de onderwerpen. (De hele olifant in beeld). Maar ze weten vaak niet goed waar ze die kennis zouden moeten opdoen en geven aan dat in elk geval ook niet van de overheid te krijgen. Media worden daarnaast niet altijd vertrouwd, en mensen blijven dus in hun 'bubbel' hangen om zich te laten informeren. Opvallend was dat bij vrijwel iedereen het IPCC onbekend was.

- Overall wordt de overheid verweten weinig visie of eenduidige doelstellingen te hebben op het gebied van de klimaattransitie. Het beleid komt over als te warrig, de keuzes lijken inconsequent en de communicatie erover dubbelzinnig of op zijn minst onduidelijk.

2.2 Vier persona's

In deze rapportage zijn de onderzoeksresultaten gebaseerd 80 interviews. Na analyse van de eerste 60 interviews is er al een tussenrapportage gepresenteerd waarin vier 'segmenten' zijn beschreven. Deze zijn vertaald naar vier persona's; stereotypen gebaseerd op houdingen en denkwijzen ten aanzien van de klimaattransitie en de overheid. Na analyse van de totale populatie van 80 interviews zijn de bevindingen over deze vier persona's bevestigd. Dit duidt op een redelijk robuuste indeling. Er zijn in de laatste ronde meer 'praktisch opgeleiden' bijgekomen, en de persona 'Ton' heeft in de laatste ronde duidelijk nog meer profiel gekregen. Dat is met 44% van de onderzoeksgroep nu de grootste groep geworden. De overige persona's zijn Willem (18,3 % van de onderzoeksgroep), Anna (27,1%) en Milou (13,5%, risico op afhaken). Uiteraard blijft het een eerste grove indeling, gebaseerd op een populatie van 80 respondenten. Uitgebreider onderzoek is nodig om de persona's nog verder te bevestigen en wellicht aan te vullen met meer specifieke doelgroepen. Een analyse van de representativiteit van de doelgroep is in bijlage 1 beschreven.
Voor nu geven we de resultaten weer van de tot nu toe gedefinieerde persona's. Allen 'afgehaakt' of met risico op afhaken, en allen met hun eigen aanvullende redenen.
Dit zijn ze:

Willem (55): "Beetje onzin allemaal. De menselijke invloed op het klimaat is minimaal. Er zit iets anders achter. Klimaat is gewoon een verdienmodel".

Anna (28): "Ik wil zo graag dat we er allemaal voor gaan, maar ik voel me machteloos tegenover al dat ge-bla bla".

Ton (42): "De overheid is onduidelijk hierover dus het zal allemaal wel. Ik zie het soms voorbij komen op social media, maar het raakt je niet persoonlijk".

Milou (38): "Ik zet me actief in tegen de klimaatcrisis. Maar ik neig naar afhaken, want de wetenschap wordt niet serieus genomen en de politiek is slap en is alleen maar bezig met de eerstvolgende verkiezingen".

In het volgende deel stellen we ze nader voor en zoomen we in op typerende kenmerken en uitspraken.

Willem (18,3 % van de onderzoeksgroep)

Leeftijd: 55. Partner: Judith (52). Kinderen: Ciska (21) en Jeroen (18) die beide nog thuis wonen.

Willem heeft een bouwbedrijf, en bezit een diesel bedrijfsbusje. Judith is huisvrouw en heeft sinds 2 jaar een nagelsalon aan huis. Ze wonen in Amstelveen in een koopwoning (2 onder 1 kap) en hebben sinds 5 jaar een geheel zelf opgeknapte vakantiewoning ergens in de Betuwe. Rechtspolitiek georiënteerd. Willem is iemand die maatregelen en informatie in het kader van klimaat allemaal overdreven vindt. Hij ziet het belang niet van een 'klimaattransitie'. Hij ziet wel dat er goed geld te verdienen is met verduurzaming van woningen en de handel in zonnepanelen. Maar dat is gewoon de economie. Het lijkt er ook op dat vooral dat geld verdienen achter al het gedoe over 'het klimaat' zit..

Typerende uitspraken van Willem:

- Klimaatverandering is een natuurlijk proces waar wij geen invloed op hebben. Dus laten we er vooral niet te veel geld aan besteden. En het is toch wel lekker dat het wat warmer wordt?
- Ik maak me wel eens zorgen over het milieu. Al dat plastic overal is slecht. En dat we met zo veel toeristen onze natuur vertrappen is ook niet goed.
- De overheid loopt aan de leidband van Europa en legt de rekening bij ons neer. Ze leggen je van alles op, maar je hoort nooit eens excuses voor alle leugens en fouten.
- Ik vind dat een sturende vraag: wie heeft er verantwoordelijkheid? Die vraag klopt niet.
- Je ruikt gewoon dat sommigen veel geld gaan verdienen en anderen moeten betalen.

- Je hoort de hele tijd tegenstrijdige berichten. Ook in de media. En als ze het zo belangrijk vinden waarom mikken ze dan niet gewoon op kernenergie? Wat zit daar achter?
- je zag het al met corona: dat klopte gewoon niet. Maar een excuus, ho maar. Ze maken je gewoon bang en je wordt betutteld. Er wordt je iets opgedrongen en het is totaal niet op de werkelijkheid gebaseerd.

Willem Worstelt met:

- Dat hij zich niet goed gezien en gehoord voelt door de overheid.
- Wantrouwen. omdat de overheid zo'n thema als 'klimaattransitie' wel eens zou kunnen gebruiken om over zijn rug hun verborgen doelen te willen halen. Zoals meer controle. En gewoon veel geld verdienen. 'Iemand wordt hier rijk van'.
- De complexiteit en ontoegankelijkheid van klimaatverandering en waar goede informatie te vinden; de waarheid. Waarom worden mensen als Maurice de Hond en Leon de Winter de mond gesnoerd? Waarom hoor je in de mainstream media 'nooit' de tegengeluiden?
- Discussies met zijn dochter. Die is veel te links, maar misschien zit er toch wel wat in wat ze zegt..

Willem vindt informatie over en maatregelen voor het klimaat meestal overdreven. Hij ziet het belang niet van een 'klimaattransitie'. Hij ziet wel dat er goed geld te verdienen is met verduurzaming van woningen en de handel in zonnepanelen. Maar dat is gewoon de economie. Hij kan wantrouwend zijn over ' de werkelijke reden voor al het gedoe over klimaat zit.' Wat er dan precies aan de hand is, daar krijgt hij geen grip op.

Willem ontkent liefst dat er veranderingen en bedreigingen op ons af komen, en al helemaal de rol daarin van de mensheid. Dat lukt niet altijd meer en dat geeft stress. Die schermt hij af door zondebokken te zoeken, de verantwoordelijkheid te verleggen en door complottheorieën in te zetten als verklaring.

Anna (27,1% van de onderzoeksgroep)

Leeftijd: 28. Alleenstaand. Anna woont in een studio in Nijmegen, sociale huurwoning.

Anna is net afgestudeerd als sociaal geograaf en werkt momenteel als winkelmedewerker in de EcoPlaza.
Anna doet er heel veel aan om haar eigen ecologische voetafdruk zo klein mogelijk te maken. Ze vliegt niet, heeft haar verwarming laag staan, eet geen vlees en koopt eigenlijk alleen tweedehands spullen. Maar ze vindt dat de overheid en de rest van de samenleving te weinig doen en weet niet hoe ze haar invloed zou kunnen vergroten. Ze voelt zich machteloos en ziet het vaak eigenlijk niet meer zitten. Als het al over klimaat gaat dan wordt daar altijd alleen maar de energietransitie mee bedoeld, en daar heeft ze niks mee. Dat gaat niet over haar.

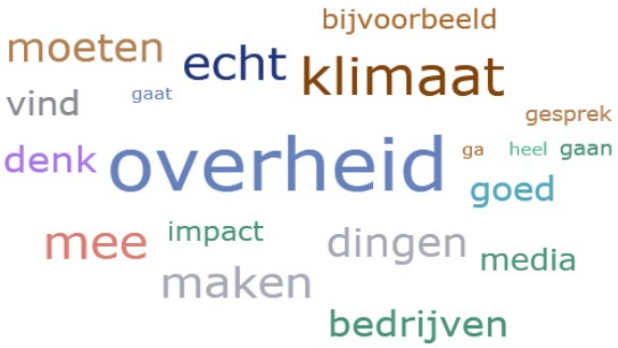
Typerende uitspraken van Anna:

- Het klimaat en onze leefomgeving is het belangrijkste thema, maar ik zie het de overheid nauwelijks serieus nemen.
- Ik zit niet in een positie dat ik invloed uit kan oefenen, dus ik voel me machteloos.
- Klimaatconferenties zijn groot en complex en ze praten, praten, praten, maar doen niks.
- Ik heb al 10 jaar niet in een vliegtuig gezeten en probeer zo min mogelijk te consumeren.
- Nieuws mijd ik. Ik ga dat niet lezen. Ik word daar alleen maar ongelukkig van en gestresst.
- Iedereen heeft verantwoordelijkheid. Ik zie dat niet hiërarchisch.
- Ik voel me niet zo aangehaakt omdat klimaattransitie vaak gaat over 'groene groei' en daar ben ik het niet mee eens. Er bestaat niet zo iets als groene groei.
- Bedrijven krijgen ruim baan om te vervuilen
- Het is lastig om op de hoogte te zijn van dit onderwerp als je te druk bent met bestaanszekerheid
- Ik denk dat het niet meer te stoppen is.
- Niet iedereen heeft diepe zakken, niet iedereen kan een elektrische auto kopen.

Anna Worstelt met:
- Het gevoel dat ze geen invloed heeft. Ze voelt zich machteloos.
- Klimaatdepressie/ eco-emoties
- Frustratie over dat de transitie veel te langzaam gaat.
- Het feit dat de overheid er niet voor haar lijkt te zijn, maar vooral voor de grote bedrijven en voor het geld.
- Mensen in haar omgeving die de ernst van klimaatverandering niet in lijken te zien. Hierdoor ervaart ze ook een verlies van verbinding.
- Anderen die haar zien als hypocriet, omdat ze niet alles perfect doet
- Verdriet en woede over het verlies van natuur en biodiversiteit
- Angst over de toekomst
- De vraag of ze kinderen zal krijgen. Gezien de staat van de wereld lijkt het haar beter om dit niet te doen, terwijl ze wel een kinderwens heeft.
- Het vinden van een partner. Een aantal potentiële kandidaten is afgeknapt omdat ze haar te fanatiek vonden. Zij vond dat zij zich niet genoeg zorgen maakten.
- Schuldgevoel over dat ze soms iets nieuws koopt, of af en toe toch een auto moet gebruiken.

Anna vindt dat de overheid en de rest van de samenleving te weinig doen en weet niet hoe ze haar invloed zou kunnen vergroten. Ze voelt zich machteloos en ziet het vaak eigenlijk niet meer zitten. Als het al over klimaat gaat dan wordt daar altijd alleen maar de energietransitie mee bedoeld, en daar heeft ze niks mee. Dat gaat niet over haar. Koplopers als Anna lopen het risico af te haken. Zij signaleren dat klimaatverandering door de overheid nog te veel wordt gezien als een 'losstaand probleem', iets 'erbij', dat 'vooral van onderaf' moet worden aangepakt. 'Burgers' worden herhaaldelijk aangesproken op hun persoonlijke verantwoordelijkheid om bij te dragen aan klimaatoplossingen, terwijl de overheid het zelf toch niet echt belangrijk lijkt te vinden. Burgerinitiatieven bijvoorbeeld krijgen soms een schouderklopje, maar geen structurele (financiële) ondersteuning. Dat is niet vol te houden.

Ton (44,9% van de onderzoeksgroep)

Leeftijd: 38. Partner: Birgit (39). Kinderen: Juliette (9) en Stefan (11).

Ton woont met zijn gezin in een huurhuis in Capelle aan den IJssel, werkt fulltime en forenst met de auto. Hij zit lekker in het leven en is in het weekend druk met sport. Hij leest weinig boeken, wel de krant. Hij kijkt naar actualiteiten- en praatprogramma's, naar series, films en sport. Hij volgt de overheid via de media en is politiek rechts van het midden georiënteerd. Ton vindt dat je het leven niet te zwaar moet nemen. Hij kan gemakkelijk relativeren en houdt van gezelligheid. De sociale norm is 'wijk niet af, doe mee'.

Typerende uitspraken van Ton:

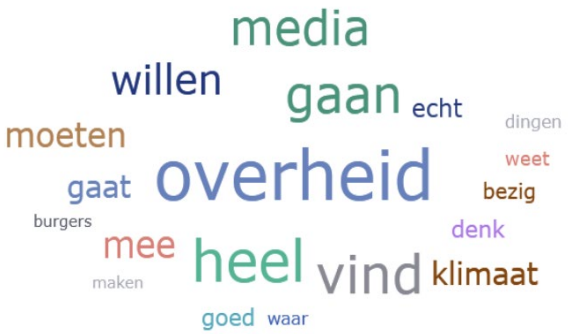
- Je wordt er continu mee geconfronteerd maar je zit veilig in je huis dus het raakt je niet persoonlijk
- Ik ben eigenlijk niet zo bezig met de berichtgeving rond klimaatverandering. Ik zie de dingen op social media voorbijkomen en op het tv nieuws. Meestal is dat een negatief bericht, het gaat altijd slecht. Dan vermijd ik het
- Klimaatwetenschappers of wetenschappelijke rapporten volg ik niet.
- De overheid heeft de grootste verantwoordelijkheid, die moet programma's maken waar burgers zich aan kunnen houden, een duwtje in de rug. En de overheid kan regels en wetten voor bedrijven opstellen.
- Ik wil best wat doen voor het klmaat, maar het moet allemaal niet te duur gaan worden. Het geld is voor mij steeds een belangrijk argument om iets wel of niet te doen.
- Ik denk dat het wel goed komt, hoe dan ook uiteindelijk met het klimaat.
- Je hoort af en toe geluiden dat het allemaal toch veel erger is dan we met zijn allen dachten. Dus ja, dan vind ik dat er meer moet worden gedaan vanuit de overheid.
- Ik word nergens bij betrokken en ik mis informatie: wat moet ik nou doen? De overheid heeft geen duidelijke koers waar ze zich aan houdt. En grote bedrijven mogen van alles en krijgen alle voordelen, terwijl de burger mag betalen.

- Ik hou het verder een beetje van me af, omdat je het jezelf ook niet te moeilijk moet maken in het leven.
- Ik denk dat ik door dit gesprek iets meer nadenk over welke stappen ik zelf neem met betrekking tot klimaatverandering. En vintage kleding kopen en voedselverspilling tegengaan zijn concrete dingen die ik meer ga doen.
- Ik vond het leerzaam om te horen dat westerse landen meer uitstoot hebben. Ik ga door dit gesprek toch meer nadenken over wat ikzelf kan.

Ton Worstelt met:

- Hij is een optimist, maar kan hij dat volhouden?
- Berichtgeving en informatie over klimaat zijn heel beperkt. Hij heeft eigenlijk geen idee. Weet zelf het onderwerp behoorlijk te vermijden omdat het hem (nog) niet raakt. Hij kiest er vrij bewust voor om er ook niet zelf meer in te verdiepen. Als het zo belangrijk is dan hoort hij het wel van de overheid. In die zin is hij vrij volgzaam, maar op dit moment is alles nog vrij vrijblijvend. In zijn achterhoofd leeft wel zorg, maar hij ervaart nog geen echte urgentie en die krijgt hij ook niet mee van de overheid.
- Hij vindt dat er teveel onduidelijkheid is over wat nou een echt duurzame keuze is. Je kunt het nooit helemaal goed doen, dus blijft hij maar gewoon doen wat hij altijd doet.
- Ton richt zich op de 'mainstream' en wil niet te veel afwijken. Om ervoor uit te komen dat hij intrinsiek gemotiveerd zou zijn om iets voor het klimaat te doen, voelt als een te grote stap als dat nog niet de algemeen aanvaarde norm is. Iets doen vanwege het geld en besparingen (extern gemotiveerd) voelt veiliger en meer geaccepteerd. Hij vindt het dus nog wel moeilijk om openlijk te laten blijken dat hij het klimaat toch ook wel belangrijk vindt.

Milou (13,5% van de onderzoeksgroep)

Leeftijd: 38. Partner: Jaap (43). Kinderen: Robin (7) en Nina (4).

Milou woont met haar gezin in een rijtjeshuis in Amersfoort. Ze is bewust en actief bezig haar eigen voetafdruk te verkleinen. Het is een koophuis en ze hebben het al een heel eind verduurzaamd: van label F naar B. Ze reist vooral met het OV, is academisch opgeleid, maatschappelijk actief en links politiek georiënteerd. Ze woont in de stad en werkt in deeltijd als muziekdocent op een middelbare school. Haar vrije tijd besteedt ze aan cultuur en natuur: ze leest boeken, kijkt documentaires, luistert muziek en wandelt en fietst graag met haar gezin. Milou staat (licht) zorgelijk in het leven. Ze ervaart redelijk snel stress of spanning Ze is empathisch, zeer betrokken en heeft een genuanceerde mening, hoewel ze over de media een duidelijk kritisch oordeel heeft. Milou is zeer betrokken bij de klimaattransitie, maar neigt af en toe naar afhaken, want het gaat allemaal te langzaam en te vaag.

Typerende uitspraken van Milou:

- De beeldvorming van de klimaattransitie is vooral negatief. Ik denk dat dat vooral door de media komt.
- De media zijn vaak te oppervlakkig in hun berichtgeving. Er worden vanuit mediagenieke oneliners halve onwaarheden verkondigd.
- Als de overheid mij een maatregel of initiatief voorlegt, vind ik dat goed.
- Bij klimaatverandering denk ik als eerste aan klimaatverandering door menselijk ingrijpen.

- Het zou mooi zijn om als mensen meer het gesprek aan te gaan met andersdenkenden, en ook als politici meer het land in zouden gaan en face to face contact hebben met groepen die het hardst geraakt worden door klimaatbeleid of daar tegen zijn.
- Ik zou een CO2 pas invoeren: bij het kopen van producten zit daar een co2 prijskaartje aan, ieder persoon (op de wereld) heeft een limiet per jaar, je mag als je minder uitstoot dat verhandelen met anderen, dan krijgt de persoon die het verkoopt daar geld voor en zo kan het ook van toegevoegde waarde zijn voor mensen met minder geld/mensen in armere landen.
- In de politiek mis ik een visie en dat uitvoeren, het blijft vooral in termen hangen – en niet in plannen.
- Ik vind dat politieke partijen heel erg praten naar de mond van hun electoraat in plaats van een visie hebben en actie ondernemen gebaseerd op de feiten. En dat is misschien niet leuk. Op het moment dat je een goed plan hebt, kan je mensen mee krijgen als politieke partijen.

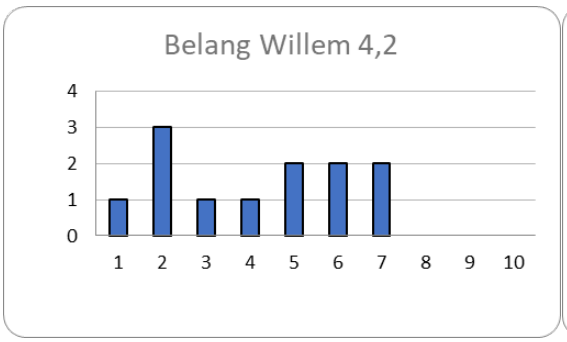
Milou Worstelt met:

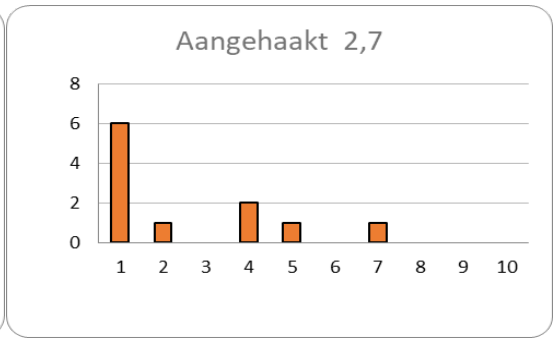
- De media
- gebrek aan urgentie, visie en duidelijke doelstellingen vanuit de overheid
- het feit dat economische korte termijn belangen boven het lange termijn welzijn van de bevolking wordt gesteld
- De berichtgeving in de media, die mensen er vooral op wijst wat er allemaal verkeerd gaat.
- Collega's die met hun ogen beginnen te rollen zodra ze het woord duurzaamheid laat vallen.
- Collega's die zeggen dat ze duurzaamheid ook belangrijk vinden, maar haar vervolgens niet helpen met het uitvoeren van haar plannen.
- Het feit dat ze maar 2 uur per week betaald krijgt om aan duurzaamheid te werken, terwijl ze er minstens 8 uur per week aan besteed.
- Het feit dat er maar 24 uur in een dag zitten. Het liefst zou ze veel harder werken aan de transitie, maar ze merkt dat ze ook rust nodig heeft. Vaak vindt ze het lastig om die rust ook te pakken, want er is nog zoveel te doen.
- Vragen van haar kinderen over waarom zij niet met het vliegtuig op vakantie gaan en hun vriendjes wel.

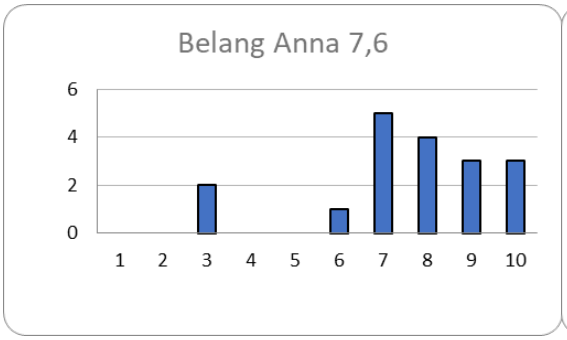
2.3 Vergelijking van de persona's in statistieken

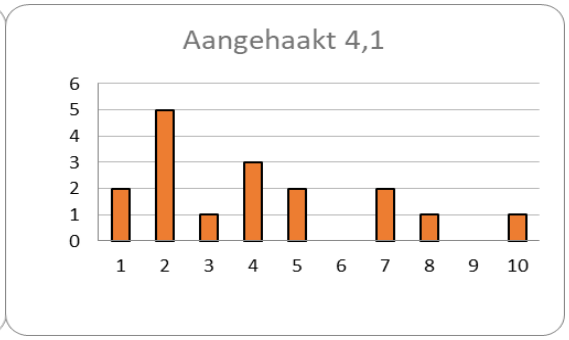
We hebben de persona's vergeleken op een aantal uitspraken en opvattingen, en in deze paragraaf presenteren we die aan de hand van enkele statistieken. Het gaat om de volgende onderwerpen: de relatie tussen het klimaat belangrijk vinden en aangehaakt zijn op de klimaattransitie, wie heeft de meeste verantwoordelijkheid bij de klimaattransitie? Zet op volgorde: overheid, media, bedrijven, burgers, jijzelf, hoe beoordeel je het gevoerde gesprek? Tot slot plaatsen we de vier groepen in een vergelijking van 'early adopters' tot 'laggards'.

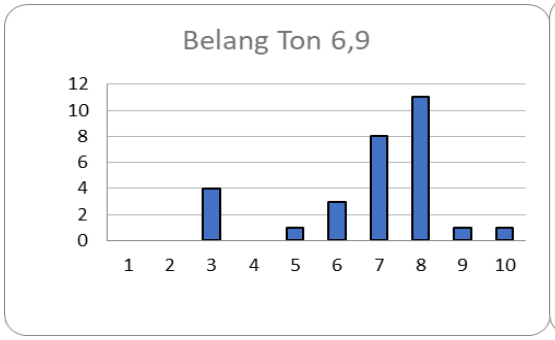
2.3.1 Correlatie klimaat belangrijk vinden en aangehaakt zijn

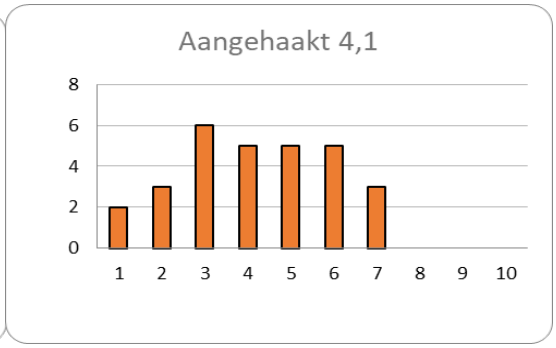

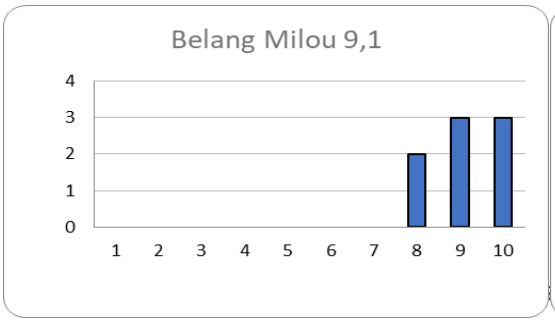

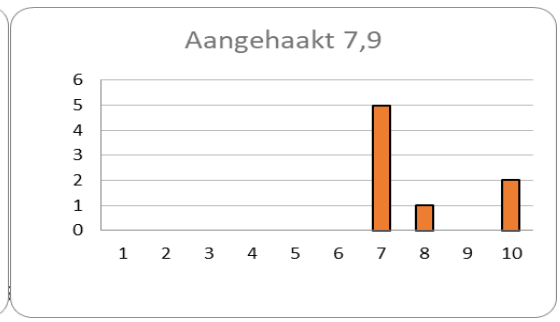

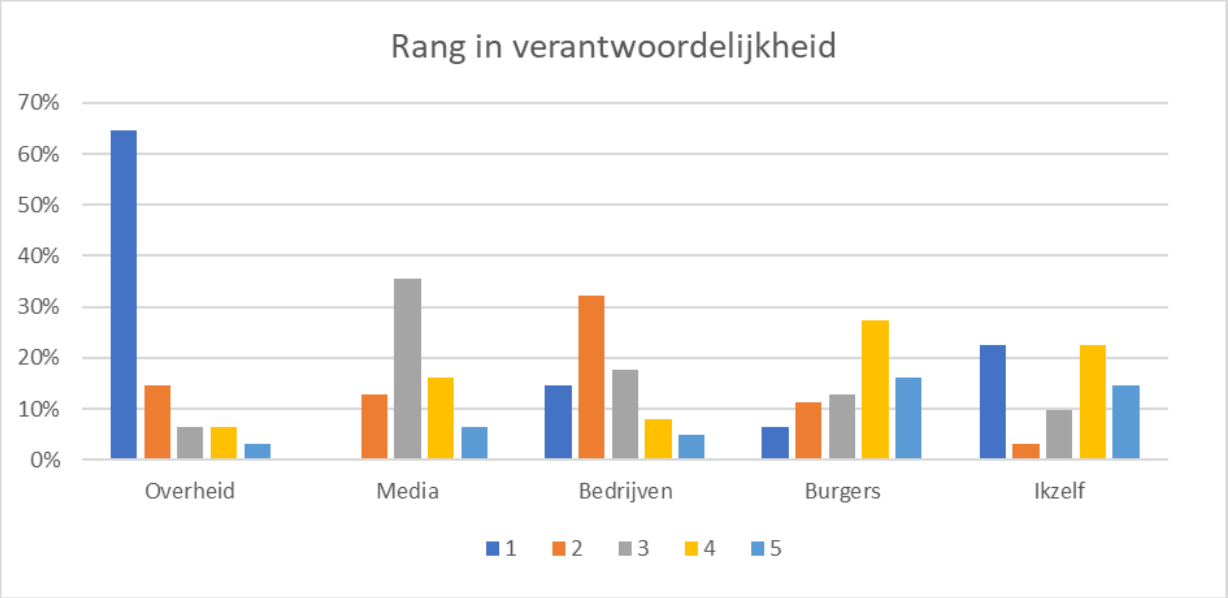

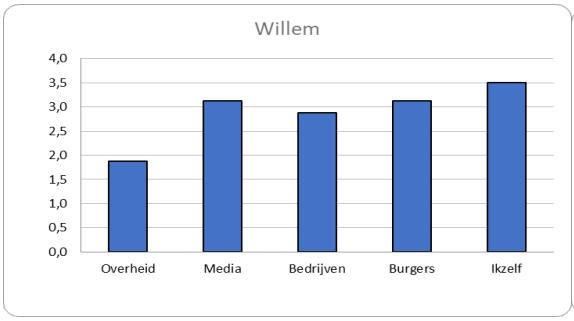
2.3.2 Wie is er verantwoordelijk?

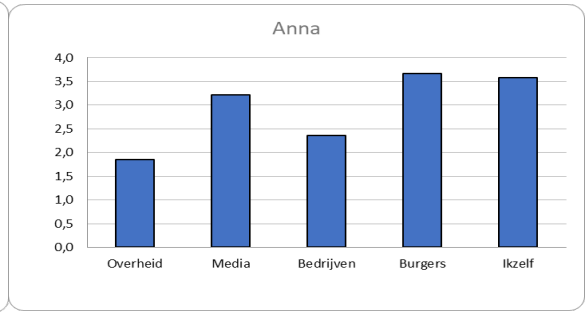
De vraag was: geef in een 'ranking' aan wie het meest verantwoordelijk is voor het oplossen van de klimaatcrisis: overheid, media, bedrijven, burgers, ikzelf.

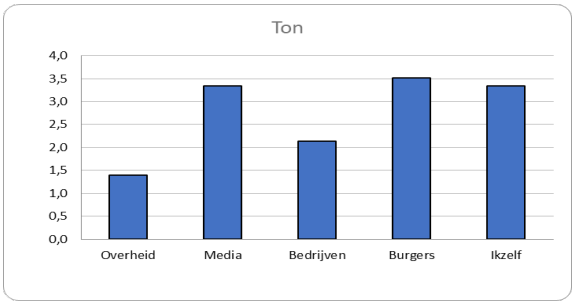
Conclusies:

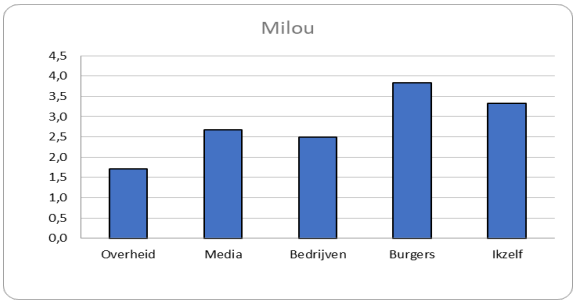
- 65% vindt dat de overheid de grootste verantwoordelijkheid heeft en meer zou moeten doen;
- Bedrijven staan vaak op de tweede plaats;
- Media vaak op 3;
- De plek van de eigen verantwoordelijkheid van burgers is sterk verdeeld.

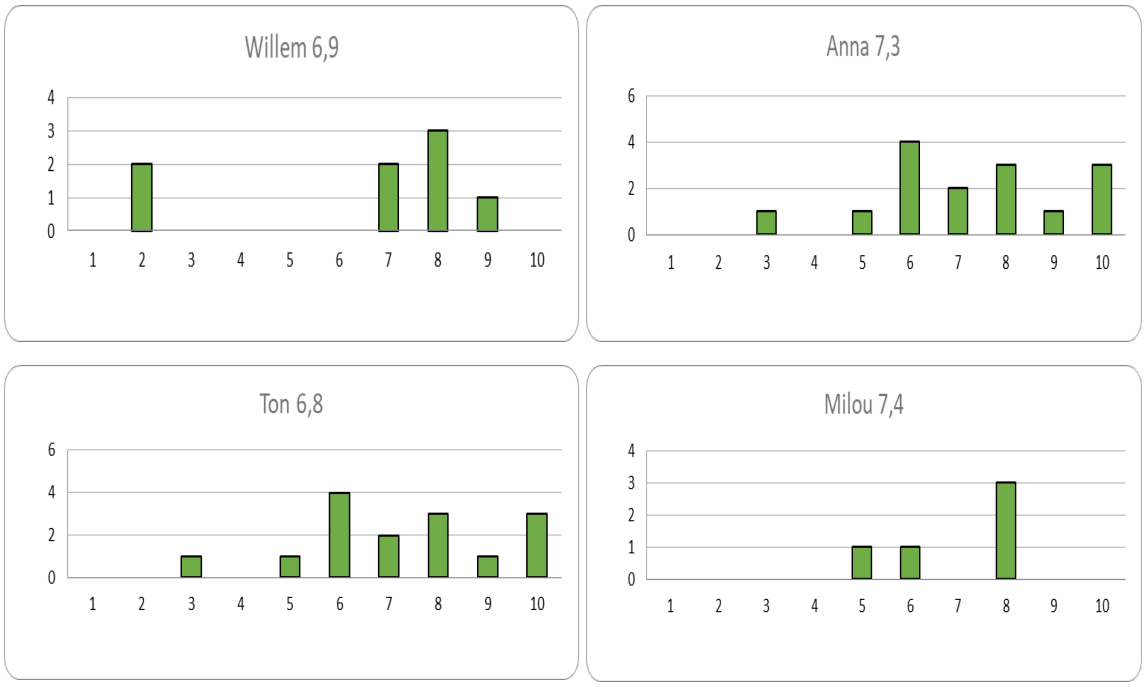

2.3.3 Hoe beoordeel je het gesprek?

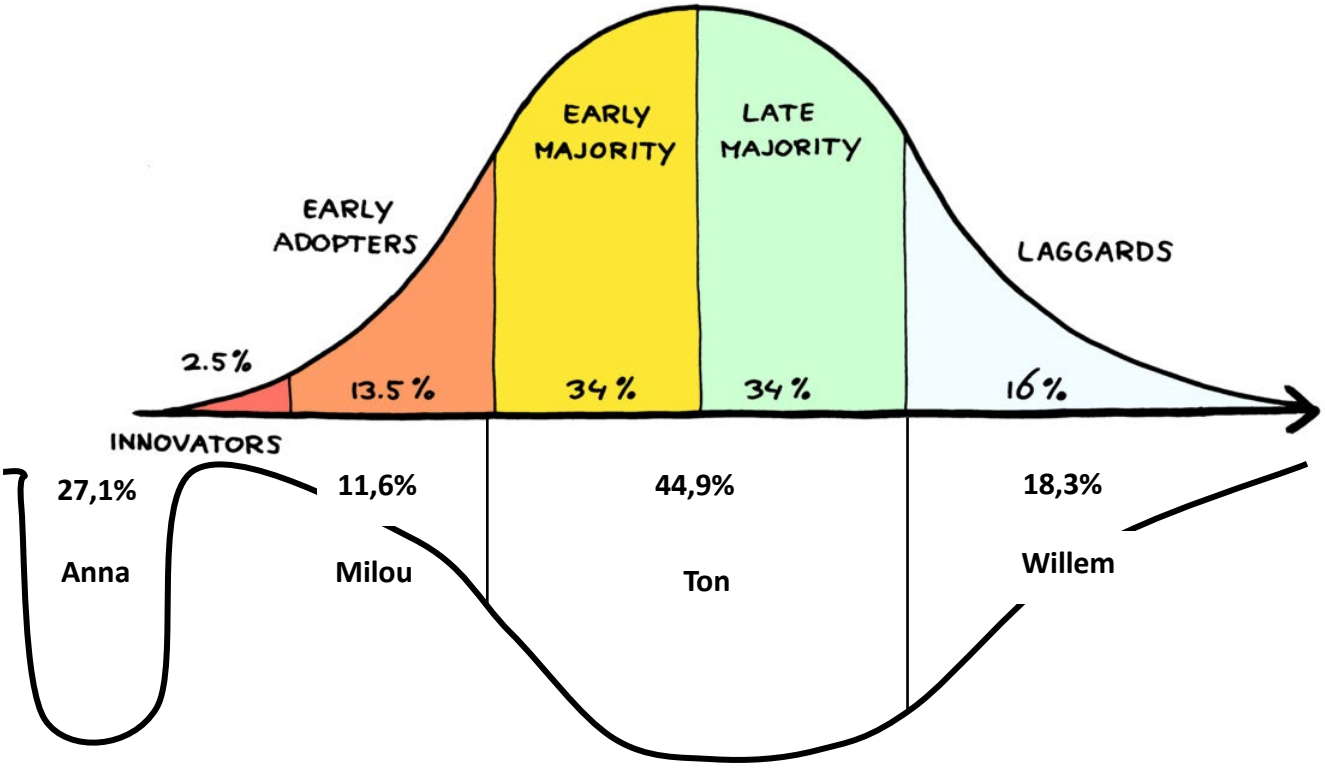
Aan het eind van elk interview vragen we de respondent om iets weer te geven over hoe ze het gesprek beoordelen. We vragen er ook een cijfer aan te geven en vragen door op redenen waarom dat cijfer gegeven wordt. Het gemiddelde cijfer is een 7,0. De conclusie is dat het gesprek zelf bijna altijd als zeer waardevol wordt ervaren, ook als de respondent aangeeft eigenlijk niks nieuws te hebben gehoord of niet van mening te zijn veranderd. Het feit dat er tijd en aandacht is genomen om een echt gesprek te hebben over het onderwerp klimaat en klimaattransitie, waarbij nou eens echt geluisterd werd en ruimte was voor ambivalentie en twijfels, is op zichzelf een middel gebleken om contact te maken en mensen (hernieuwd) te interesseren voor het onderwerp. Veel respondenten gaven aan dat hun motivatie na het gesprek flink was toegenomen om eventuele stappen te zetten om de eigen voetafdruk te gaan verlagen maar ook om meer in het onderwerp te duiken en er met anderen over te gaan praten. Ofwel dit gesprek leidt niet alleen tot gedragsverandering van de respondent, maar leidt tot een 'rimpeleffect' waarbij anderen ook beïnvloed worden. Het leidt dus zowel tot het verlagen van de 'voetafdruk', als het verhogen van de positieve 'handafdruk'. Het klimaatgesprek toont zich daarmee een relevant interventiemiddel in verbinden en versnellen van de klimaattransitie.

Hoe beoordeel je het gesprek?

2.3.4 Mate van aangehaakt in transformatieperspectief

De mate van aangehaakt zijn van onze persona's is ook in het perspectief van een transformatieproces te bezien. Veranderingen in de samenleving worden niet door iedereen in het zelfde tempo omarmd. Er zijn altijd de eersten: de innovators en de early adopters. Die zijn een voorbeeldfunctie voor de rest. Daarna sluit de early majority aan en daarna volgt de late majority. De laggards zijn de achterblijvers en die volgen als de rest van de samenleving 'om' is. De vier persona's zijn in grote lijnen volgens deze logica in te delen:

In hoofdstuk 4 'Aanbevelingen' gaan we dieper op deze duiding in en de consequenties die dat heeft voor eventuele interventies.

3. Duiding - klimaatpsychologie

In dit hoofdstuk geven we een duiding van wat we bij de respondenten zien en horen aan de hand van enkele inzichten uit de klimaatpsychologie. We hebben in dit rapport bewust niet een volledig wetenschappelijke verantwoording opgenomen, aangezien we het onderzoek zelf als een eerste verkenning beschouwen en in dit stadium omwille van de leesbaarheid gekozen hebben voor een meer populairwetenschappelijke schrijfstijl. Wat niet wil zeggen dat we geen zinnige duidingen en aanbevelingen kunnen doen die gebaseerd zijn op wetenschappelijke inzichten. Maar dat betekent dat we niet volledig zijn in bronvermeldingen en deze eerste duidingen vooral als tentatief presenteren.

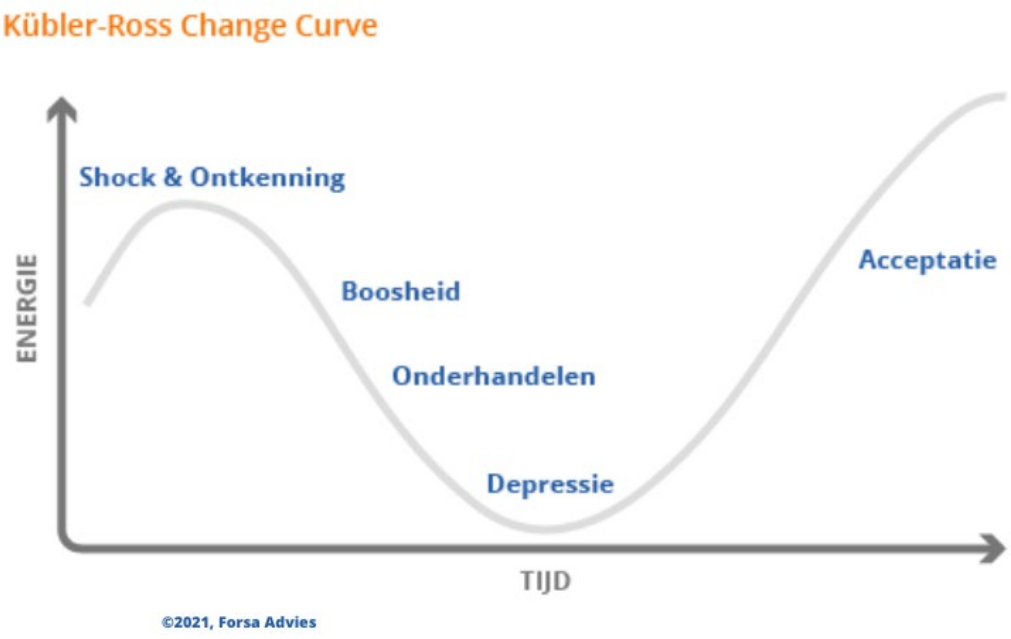
Vanuit de psychologie is inzichtelijk gemaakt dat mensen voor gedragsverandering ten minste 3 drivers nodig hebben: intrinsieke motivatie, een meewerkende omgeving en capaciteit/ handelingsperspectief. (zie onder andere Icek Ajzen: theory of planned behaviour)
Intrinsieke motivatie ontstaat onder andere door kennis. Maar te vaak wordt nog gedacht dat kennis van een situatie of crisis alleen voldoende is om mensen in beweging te brengen om hun gedrag te veranderen. Kennis over klimaat en de klimaatcrisis is complex en moeilijk toegankelijk, en mensen zijn geneigd erg selectief om te gaan met informatie (confirmation bias). Dat is op zich al een probleem. Daarnaast is het zo dat mensen lang niet altijd handelen naar kennis (behaviour-knowledge gap). Ofwel: de meeste respondenten geven aan te weten dat er een klimaatcrisis is en zich daar ook zorgen over te maken, maar komen toch niet makkelijk in actie. Weten is niet genoeg; er moet daarnaast:
1. voldoende positieve en eenduidige stimulans uit de omgeving komen (overheid, media, bedrijven), en
2. mensen moeten het gevoel hebben dat ze ook echt iets kúnnen doen (handelingsperspectief) en dat dat ook zin heeft.
Er moeten dus zinvolle en makkelijk toegankelijke gedragsalternatieven zijn, aangeboden in een maatschappelijk systeem waarin duurzaam gedrag logisch is en de norm is. Uit onderzoek blijkt dat veel mensen niet in actie komen en zich ook niet uitspreken over het klimaat omdat ze het gevoel hebben dat ze in de minderheid zijn. Er ontstaat daardoor een 'silent majority' van mensen die zich wel zorgen maken, ook iets willen bijdragen, maar zolang ze geen positieve prikkels uit de samenleving zien zich toch niet uitspreken of in actie komen. Het doorbreken van die stilte is dus wenselijk, en ook de overheid kan daar aan bijdragen.

Zowel de omgevingsfactoren als het (gebrek aan) handelingsperspectief verstoren en frustreren de actiebereidheid van mensen, óndanks hun kennis en gevoel van urgentie. En dan is de informatievoorziening op zich ook nog problematisch.

De hoe dan ook aanwezige klimaatcrisis geeft, nadrukkelijk of meer op de achtergrond, gevoelens van onrust en stress. In de samenleving zijn steeds meer mensen die kampen met depressieve gevoelens of andere rechtstreeks door de klimaat- en milieucrises veroorzaakte reacties. Dit zijn allemaal logische en natuurlijke reacties op verandering en het bijkomende verlies. De meest gezonde aanpak daarvan is vaak om de realiteit onder ogen te komen en de emoties veel aandacht te geven. Maar veel mensen zullen ook proberen de negatieve emoties en stressgevoelens uit de weg te gaan of te verminderen. Een overigens vaak ook gezonde reactie is om veranderingen of confrontaties met verlies in eerste instantie te ontkennen. Dat ontslaat je enige tijd van de verantwoordelijkheid om er iets aan te doen. Op lange termijn geeft ontkenning echter een risico op vervreemding.

De zogenaamde Kübler-Ross curve maakt in dat opzicht heel inzichtelijk hoe mensen vooral emotioneel een veranderproces ervaren. De verandercurve is ook bekend als de rouwcurve. De achtergrond van deze theorie is gelegd is in de medische wereld; Elisabeth Kübler-Ross was een psychiater, zij was de eerste die emotionele reacties tijdens rouwverwerking beschreef.
Deze rouwcurve is als verandercurve interessant, omdat hij toepasbaar is bij iedereen die zich geconfronteerd ziet met een (negatieve) verandering of verlies. Deze verandering markeert een soort 'einde' van het oude en vertrouwde, wat dus het begin van de curve inluidt. Hierna volgen allerlei stadia van 'verkenning van de nieuwe situatie', waarna na verloop van tijd ruimte ontstaat voor een 'nieuw begin'. Het geheel kan gezien worden als een soort emotionele 'rollercoaster'.
In grote lijnen doorlopen mensen bij zo'n verandering de fasen schok en ontkenning, frustratie, boosheid, marchanderen, depressie, experimenteren, accepteren en integreren. De lijn is niet lineair: de emotionele weg is eerst vooral 'omlaag' en dat is onprettig. Mensen willen dat vermijden. Daarnaast kan er voortdurend weer teruggevallen worden op eerdere fasen.

De Kúbler-Ross curve in beeld:

Toegepast op de klimaatcrisis en de verandering die dat met zich meebrengt: in de curve 'naar beneden', aan het begin van de rouwcurve, grijpen mensen, vaak onbewust, naar perspectieven en argumentaties die rechtvaardigen waarom ze zelf (nog) niet, of alleen af en toe, in actie komen. Deze heten 'vertragende verhalen' of 'discourses of delay' (Lamb WF et al.). Gebrek aan eenduidigheid vanuit de maatschappij en gebrek aan duidelijke gedragsalternatieven maken dat mensen als het ware nog makkelijker van deze argumentaties gebruik gaan maken. Mensen zijn gebaat bij veel ondersteuning, informatie en ook inspiratie om niet vast te raken in het begindeel van de curve, maar verder te komen naar de fase van hoop en positieve actie. Daar zitten dan ook de aanknopingspunten voor interventies. Daarover meer in Hoofdstuk 4.

Veelvoorkomende 'discourses of delay' zijn:

- Natural proces. Ofwel: wij hebben geen invloed op klimaatverandering; dat zijn allemaal natuurlijke processen.

- Redirect responsibility. Ofwel de verantwoordelijkheid elders leggen. ("En China dan? Laten zij eerste maar eens wat doen")

- Non transformative solutions. Ofwel het benadrukken van oplossingen die feitelijk marginaal zijn en geen systeemverandering vergen. (inzetten op kerncentrales)

- Emphazise the downsides. Ofwel vooral benadrukken wat de nadelen van oplossingen of systeemveranderingen zijn. ("We moeten die bedrijven niks opleggen want dan vertrekken ze naar het buitenland". "We kunnen niet zonder olie hoor, want dan stort onze samenleving in")

- Surrender. Ofwel overgeven. Fatalisme. ("We zijn toch al te laat en het doet er allemaal niet meer toe".)

Ook bij onze respondenten hebben we deze 'vertragende verhalen' terug kunnen zien in de argumenten die ze gebruiken:

	Redirect responsibility	non-transformative	Empasize downsides	Natural proces	Surrender
1	64%	40%	83%	77%	10%
2	36%	14%	21%	14%	69%
3	29%	11%	5%	11%	40%
4	13%	0%	0%	0%	0%
	35%	16%	28%	25%	30%

- Groep 1 ('Willem') gebruikt de discourses van climate delay het meeste
- Groep 2 ('Anna') heeft een groot gehalte surrender

Overige argumenten:

	Wantrouwen	Treuzelen	Kent beleid niet	Mileu vervuiling	Kapitalisme	Overheid: visie	Beleid tegenstrijdig	Geld barriere
1	64%	20%	10%	67%	20%	10%	20%	23%
2	33%	33%	21%	27%	38%	25%	33%	17%
3	16%	10%	47%	11%	15%	20%	23%	32%
4	0%	13%	13%	13%	13%	25%	0%	25%
	28%	19%	23%	29%	21%	20%	19%	24%

Het is van belang deze strategieën en argumentaties serieus te nemen. Dat moet op tenminste twee manieren:
- Luister naar de inhoud van de argumenten. Als iemand weinig geld heeft dan is dat zeer

belemmerend voor het ten uitvoer brengen van duurzaamheidsplannen, vooral op energiegebied. Als iemand de overheid niet vertrouwt dan zijn daar misschien hele valide redenen voor waar aandacht voor moet zijn. Het is inderdaad ontmoedigend als China elke dag kolencentrales zou bouwen, terwijl wij hier allemaal warmtepompen gaan installeren.
- maar luister zeker ook naar de achterliggende emoties en zorgen. Heb aandacht voor wat 'onder de oppervlakte' speelt. Dat is vooral het deel waar de klimaatpsychologie aan de orde komt.

Voor de vier persona's vertaalt zich bovenstaande naar enkele do's en dont's:

Willem: Neem mensen serieus in hun wantrouwen en hun vragen. Luister naar ze! Pas op voor schijninspraak; ga diep genoeg de participatieladder in. Wees transparant. Erken het ongemak, erken dat je als overheid ook niet alles weet, en dat je fouten maakt waar je als overheid ook weer van leert. Geef duidelijke informatie over het verschil tussen wetenschap en pseudo wetenschap en hoe je daar als overheid mee bezig bent en naar kijkt. Niet weglachen of doen of ze dom zijn. Erken de mix van emoties, zonder het met de inhoud eens te hoeven zijn. Zoek naar manieren om 'de hele olifant' in beeld te brengen. Ook waar je het niet weet als overheid of waar je zelf geleerd hebt of dingen anders bent gaan zien. Dus iets meer kwetsbaarheid tonen.
wees helder in welke doelen je wilt bereiken en welke keuzes daarbij horen. Volhard daar vervolgens in. Herhaal de boodschap. Bied daarbij heldere en eenduidige informatie en bied handelingsperspectief! Welke gedragsalternatieven bied je om mensen naar duurzamer handelen te bewegen? Zorg dat die alternatieven logisch, makkelijk en toegankelijk zijn.
Anna: Wijs ze op de invloed van de handafdruk. Benadruk dat hun acties op de voetafdruk waardevol zijn/waardeer dat.
Ton: Ton komt in actie door externe prikkels, bijvoorbeeld gesprek, of opleggen door overheid. Deze groep bereik je met inspiratie, duidelijke informatie geven, expliciete financiële prikkels en simpelweg opleggen. Ton heeft geen zin in negativiteit/ gezeik. Zorg dat maatregelen duidelijk en eerlijk zijn/ rechtvaardig. Biedt concreet Klimaatgesprek aan, deze groep komt daardoor in actie. Duid het overall plaatje van de klimaatcrises (hoe verhouden crises t.o.v. elkaar)
Milou: Breng deze mensen op een positieve manier als voorlopers in beeld. Ondersteuning van deze groep met (financieel) beleid is belangrijk. Deze groep voelt al weinig binding met het overheidsbeleid, maar loopt het risico ook op het thema af te haken. Wanneer zij zich niet gesteund, gehoord en gezien voelen, ligt een burn-out op de loer. Zo kunnen zij van voorlopers richting groep 2 ('Anna') gaan, de groep waar onmacht en wanhoop een rol spelen en (tegen)activisme floreert.

In hoofdstuk 4 verwerken we de resultaten in een uitgebreide aanbeveling. We gaan dieper in op de consequenties van de opgedane inzichten en koppelen die aan theorie en modellen over transitie, transformatie en systeemverandering.

4. Aanbevelingen

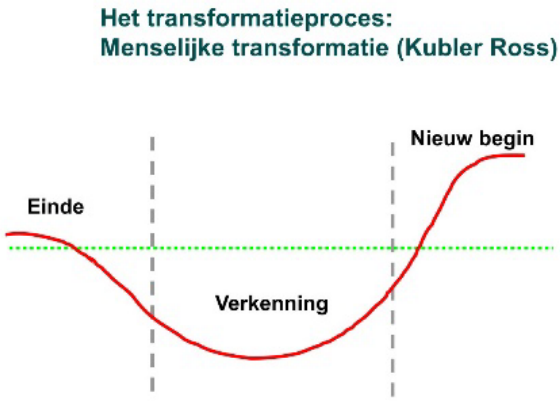
In dit hoofdstuk geven we een analyse en doen we aanbevelingen, vanuit het perspectief van theorie over en inzichten uit de tranisitie- en veranderkunde. Daarover eerst een korte 'disclaimer': er is al veel geschreven, en er wordt veel geschreven over de klimaattransitie. Deze transformatie is zo omvangrijk en complex dat het onmogelijk is om in onderstaande aanbevelingen recht te doen aan de totale omvang van de transformatie als ook alle mensen die wij als Stichting Klimaatgesprekken hebben geïnterviewd. Als Stichting Klimaatgesprekken hebben wij vanuit onze expertise van Klimaatpsychologie en (menselijke) Transformaties in onderstaande aanbevelingen sterk vereenvoudigd de kern van onze aanbevelingen beschreven, waarbij vanwege leesbaarheid soms bewust voorbij wordt gegaan aan de complexiteit van het vraagstuk. Ook voor dit hoofdstuk geldt dat we niet een volledig wetenschappelijke verantwoording hebben opgenomen, aangezien we het onderzoek zelf als een eerste verkenning beschouwen en in dit stadium omwille van de leesbaarheid gekozen hebben voor een meer populairwetenschappelijke schrijfstijl. Wat niet wil zeggen dat we geen zinnige duidingen en aanbevelingen kunnen doen die gebaseerd zijn op wetenschappelijke inzichten. Maar dat betekent dat we niet volledig zijn in bronvermeldingen en deze eerste duidingen vooral als tentatief presenteren.

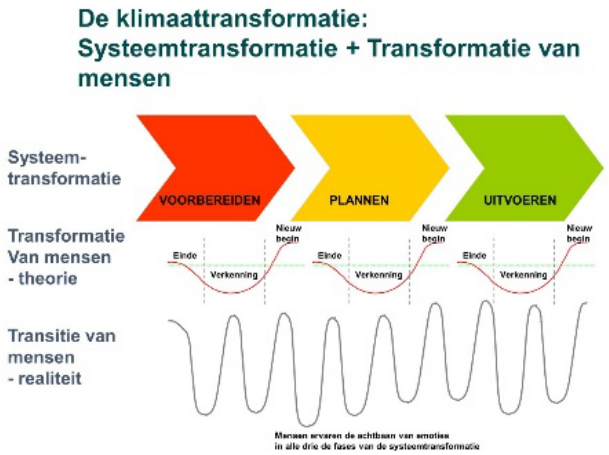
Wat kan de overheid doen om de samenleving nog beter te betrekken bij de klimaattransitie?

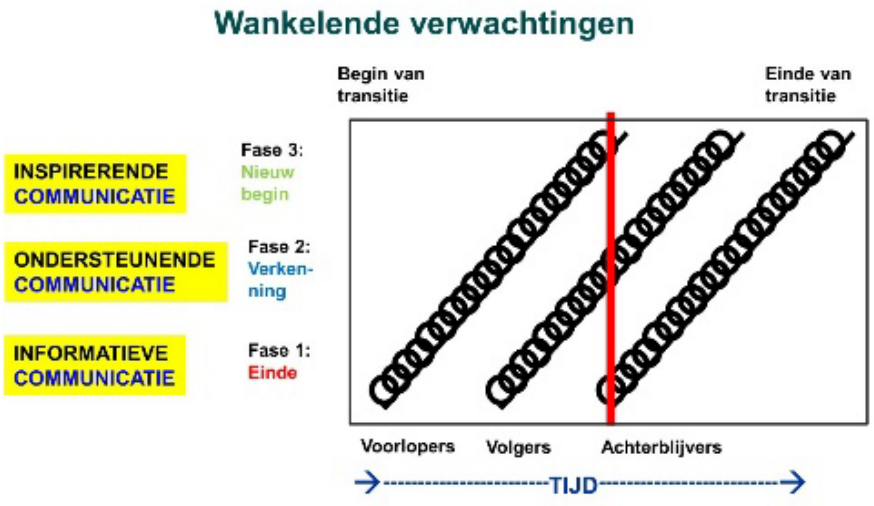
De klimaattransitie, of beter 'de klimaattransformatie' is misschien wel de grootste transformatie waar mensen mee worden geconfronteerd. Niet voor niets wordt deze transformatie vaak 'systeemtransitie' genoemd. De transformatie waar we als mensen doorheen gaan wordt goed geïllustreerd door de uitspraak van Jan Rotmans: "We leven niet in een tijdperk van veranderingen, maar in een verandering van een tijdperk".

Dat het hierbij gaat om veel meer dan alleen een technische- innovatieve transitie, maar ook bijvoorbeeld om een economische, gedrag, bestuurlijke, circulaire, gezondheid, biodiversiteit transitie is inmiddels vanuit de negen 'planetary boundaries' wel duidelijk.

Omdat transitie of transformatie hierbij de kern is hebben wij onze aanbevelingen geplaatst binnen onderstaande transformatiemodellen:

In bovenstaande transformatiemodellen is de klimaattransformatie een combinatie van een menselijke transformatie en een systeemtransformatie sterk vereenvoudigd weergegeven. In de eerste afbeelding zien we rouwcurve van Kübler-Ross als weergave van de menselijke transformatie. In de tweede afbeelding komen de vereenvoudigde systeemtransformatie en de menselijke transformatie samen. En in de derde afbeelding is de klimaattransformatie uitgezet in de tijd in combinatie met het effect op de menselijke transformatie ingedeeld naar voorlopers, volgers en achterblijvers.

Wat we in de derde afbeelding zien is dat verschillende groepen in de samenleving verschillende behoeftes hebben door de fase van de transformatie waarin zij zich bevinden. Dit verschil in behoeftes vinden wij ook terug in onderhavig onderzoek.

De door Stichting Klimaatgesprekken beschreven persona's Willem en Ton zijn als het ware 'achterblijvers. Zij bevinden zich nog hoofdzakelijk in de 'einde fase', ofwel het begin van de erkenning van de transitie. In de Kübler-Ross curve is dat helemaal aan het begin. Daarin is vooral behoefte aan luisteren en erkenning van emotie in combinatie met duidelijke (overheid en wetenschappelijke) informatie. Omdat de klimaattransformatie een systeemtransformatie (lees meerdere transformaties in één) betreft is het informatievraagstuk complex. Bij (grote) transformaties is het normaal dat het vertrouwen aan informatie afneemt (vanwege de wankelende verwachting en onzekerheid). Hier ligt voor de overheid een duidelijke taak. Er spelen bij de klimaat- systeemtransformatie grote belangen waardoor lobbyisten informatiebehoefte sterk vertroebelen. Wat is waar? Wat kun je vertrouwen? Wat is belangrijk om te weten? Hoe kun je hoofd- en bijzaken scheiden? Wat is de stip op de horizon bij de klimaat- systeemtransitie(s)? En welke onwaarheden moet je weerleggen/ bestrijden/ ontkrachten?
Ook informatievorm, niveau en kanaal zijn hierbij van groot belang. Denk hierbij aan taalniveaus, beeldende/ visuele informatie en mediamix.

De door Stichting Klimaatgesprekken beschreven persona's Anna en deels ook Ton bevinden zich In de 'verkenning fase'; in de Kübler-Ross curve is dat in het eerste deel van de curve die ook wel gekenmerkt wordt door een soort emotionele weg 'naar beneden'. Het besef is er, en nu komen de reacties daarop. Hierin is vooral behoefte aan ondersteuning, zowel emotioneel als met duidelijke maatregelen. Ook hier ligt een belangrijke taak voor de overheid, vooral als het gaat om duidelijke maatregelen. Persona's als Ton zijn 'volgend' als het gaat om overheidsbeleid. Er is bij deze groep sterke behoefte aan sturende maatregelen die ondersteunend zijn aan de richting van de klimaat-

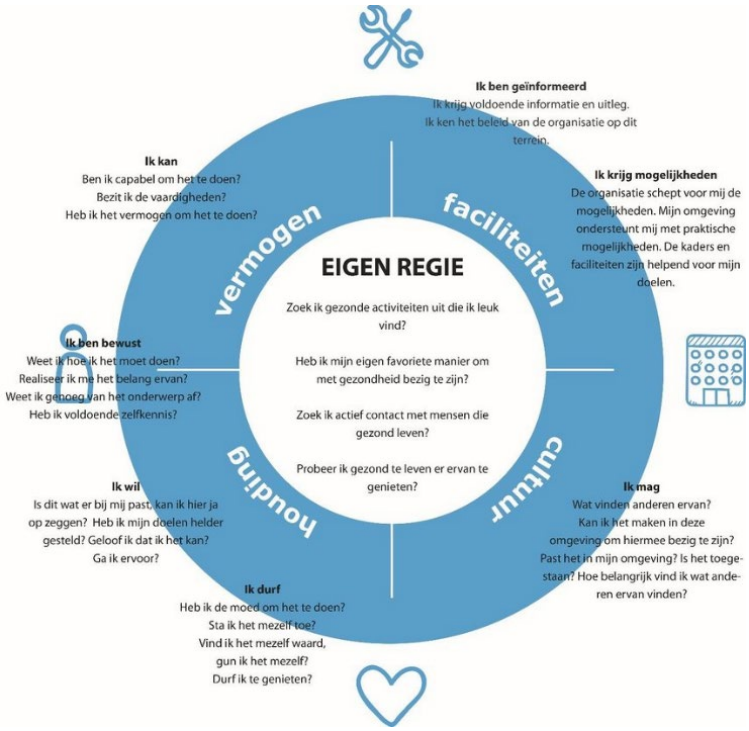
systeemtransformatie. Hierbij gaat het zeker niet alleen om de energietransitie maar juist ook om de diverse andere transformaties die nodig zijn om binnen de 'planetary boundaries' te blijven. Denk hierbij aan concrete maatregelen op het gebied van reizen (bijvoorbeeld vervuilend vliegen beprijzen en treinreizen binnen Europa verbeteren), voeding (ongezonde voeding en niet duurzame voeding beprijzen en biologisch, plantaardige, lokale voeding stimuleren), consumeren (niet duurzame consumptie beprijzen, circulair stimuleren). En bij de Energietransitie kan de overheid meer sturen op gedragsverandering (van technologische- innovatieve oplossingen naar minder energiegebruik in de hele keten).
Naast maatregelen is in deze fase emotionele ondersteuning van groot belang. Juist op dit terrein zijn diverse maatschappelijke organisatie en initiatieven uit de samenleving, zoals Stichting Klimaatgesprekken, actief. De taak van de overheid is vooral het werk van deze initiatieven waarderen, (financieel) ondersteunen en bekendheid/ podium bieden zodat mensen en organisaties hier gebruik van kunnen maken. Deze emotionele ondersteuning voorkomt dat mensen of zelfs groepen in de samenleving door angst, boosheid of machteloosheid afhaken en niet in beweging zijn/ blijven als onderdeel van de noodzakelijke klimaat- systeemtransitie.

De persona Milou is de typische voorloper in de transitie. Zij bevindt zich in de 'nieuw begin fase'. Hierin is vooral behoefte aan handelingsperspectief, concreet iets kunnen doen met het gevoel dat het zin heeft om bij te dragen en voorop te lopen. Deze groep heeft behoefte aan inspiratie, een positief richtinggevend verhaal en voorbeelden die duidelijk maken dat we met elkaar op de juiste koers liggen. Ook hier schuilt het gevaar van afhaken maar dan om een hele andere reden, namelijk burn-out raken door zelf volop voorop te lopen in duurzaam denken én doen maar te constateren dat we als samenleving en overheid te traag gaan, te weinig verantwoordelijkheid nemen. De taak van de overheid is hier vooral voorlopers duidelijk in beeld brengen, belonen en waarderen. Wat betreft verbinding en inspiratie zorgen voorlopers in de samenleving hier grotendeels zelf voor. Kenmerkend is dat deze groepen in het maatschappelijk middenveld vaak niet binnen bestaande 'hokjes' van de bestaande systemen passen, juist omdát zij transformerend van aard zijn en systeemveranderingen helpen tot stand te komen. De overheid kan deze groepen financieel, facilitair, en projectmatig ondersteunen. Denk aan de 'Top van Onderop' maar ook door publicaties als 'Voorlevers van de nieuwe samenleving' en magazines als 'Happy times' te ondersteunen en breed beschikbaar te maken. De overheid kan initiatieven van voorlopers voor inspiratiebijeenkomsten en/of trainingen gericht op de nieuwe samenleving financieel en communicatief ondersteunen. Als het gaat om nieuwe dienstverleningsmodellen kan de overheid met maatregelen een gelijk speelveld creëren, waardoor nieuwe initiatieven kans hebben succesvol zelfstandig te ondernemen. Hier dreigt een (te lang) ongelijk speelveld vanuit het oude (neoliberalistische) systeem waardoor nieuwe, op toekomst gedreven waarden, vormen van ondernemen (Zoöps, steward ownership etc) onvoldoende (snel) kans van slagen hebben (als voorbeeld; Pieter Pot). Eerlijk beprijzen van niet duurzaam ondernemen is de andere kant van dezelfde medaille waaraan de overheid een nuttige bijdrage kan leveren.

Waarom aanbevelingen aan de hand van bovenstaand transformatie model?
De auteurs van het onderzoek van Stichting Klimaatgesprekken hebben bewust gekozen om aanbevelingen te doen op basis van een transformatiemodel. De reden hiervoor is dat actoren zoals de overheid ook onderdeel zijn van dit model. Dat is belangrijk, omdat als actoren zich niet bewust zijn van het feit dat zij net als de rest van de samenleving onderdeel zijn van de transformatie en dus ook onderhavig zijn aan de effecten daarvan op het eigen gedrag, dat kan leiden tot onbegrip en miscommunicatie.
Ter illustratie denken wij waar te nemen dat óók de overheid zelf (deels) mis-communiceert doordat zij al lang actief bezig zijn met de klimaat- systeemtransformatie. Zij zijn dus vaak zelf de koplopers in de transformatie en zijn vaak zelf al een flink eind

door de Kübler-Ross curve heen. Het gevolg kan zijn dat 'de overheid' zit in de fase 'nieuw begin', aan het eind van de curve, en vooral insteekt op inspiratie, zonder zich te realiseren dat groepen in de samenleving nog helemaal niet toe zijn aan geïnspireerd te worden en juist vanuit de 'einde' fase behoefte hebben aan duidelijk (op maat- en niveau) gemaakte duidelijke communicatie op de klimaattransformatie en de samenhang binnen de totale systeemtransformatie waar we in zitten. Daarnaast is er grote behoefte aan (h)erkenning van emoties die gepaard gaan met iedere transformatie, maar vooral een de tot nu toe grootste transformatie, waar wij als mensheid doorheen gaan. Deze mis-communicatie en mis-begrip kan verwijdering- en daarmee polarisatie tussen groepen in de samenleving aanjagen, wat als effect heeft (grote) weerstand tegen- en afhaken op de noodzakelijke verander- transformatieprocessen. Stichting Klimaatgesprekken vraagt met deze aanbevelingen vooral hier aandacht voor. Tegelijkertijd is het ook van belang te (h)erkenning dat de klimaat- systeemtransformatie niet iets is wat de overheid alleen kan oplossen, daarmee is duidelijk communiceren wat de overheid *niet kan- of doet* ook informatie waaraan behoefte is. Als regisseur van de klimaat- systeemtransformatie is het van belang dat, zoals ook beschreven in aanbeveling 'einde fase' helder en duidelijk communiceert waar we met elkaar naar op weg zijn namelijk; 'Leven binnen de grenzen van de 'planetary boundaries' en daarbij duidelijk maakt wat dit vraagt van; de overheid, het bedrijfsleven, het maatschappelijk middenveld en alle nieuwe initiatieven die niet binnen deze kaders vallen. Uiteraard hoort daarbij ook een mooi wenkend perspectief; immers leven binnen 'planetary boundaries' is geen somber of bedreigend verhaal maar juist een mooi- hoopgevend verhaal waarin gezond leven in balans met om natuur(lijke bronnen) voorop staat. Alleen hoort hier de (h)erkenning bij dat de verandering die dit vraagt (heftige) angst, boosheid, weerstand gevoelens kan opleveren vanwege de onzekerheid en ook het tempo waarin deze transformatie plaats moet vinden. Ook (h)erkennen dat dit vraagt om afscheid te nemen van bestaande zekerheden en dat transformatie (ook altijd) gepaard gaat met verlies hoort hier zeker bij.

Naast expertise en kennis over klimaatpsychologie en transformaties, vraagt Stichting Klimaatgesprekken in deze aanbevelingen aandacht voor het perspectief vanuit 'Duurzame Inzetbaarheid'. Bij 'Duurzame Inzetbaarheid' zijn de volgende items met elkaar voldoende in balans;
Willen, Weten, Kunnen, Durven, Mogen, Doen en Volhouden.

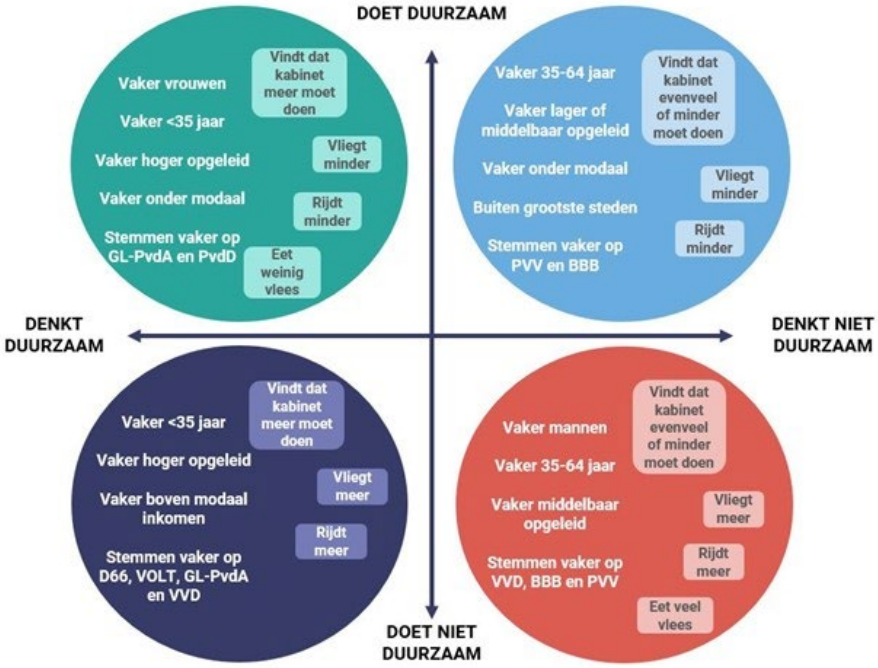

Als wij de door Stichting Klimaatgesprekken ontwikkelde persona's vanuit het perspectief van Duurzame Inzetbaarheid beschouwen dan;

- Zijn Willem en Ton onvoldoende (goed) geïnformeerd (Weten);
- Is er bij Willem en Ton (nog) onvoldoende sprake van veranderbereidheid (Willen), daarvoor zit nog erkenning van emoties, gevoelens die horen bij 'einde fase';
- Voelt Anna zich machteloos en weet niet hoe zij invloed heeft (Kunnen);
- Vanuit deze machteloosheid is Anna niet in staat om te bewegen (Durven);
- Ervaren Willem en Ton allebei vanuit eigen motieven een gebrek aan 'mogen', Ton omdat hij wacht op duidelijke sturende regelgeving en Willem omdat hij afstand zou moeten doen van zijn identiteit ten opzichte van vrienden en kennissen (Mogen en Durven);
- Worstelt Milou met 'doen en volhouden', het lukt juist goed om duurzaam denken en doen te verbinden maar doordat de omgeving daar (onvoldoende) in meegaat of waardering/ begrip voor toont is het lastig vol te houden (Doen en Volhouden).

Ook bovenstaande en het model Duurzame Inzetbaarheid biedt meer dan voldoende aanknopingspunten voor concrete interventies vanuit de overheid zelf- of (mede) door de overheid gefaciliteerde interventies door experts- en initiatieven uit de samenleving zoals Stichting Klimaatgesprekken om te voorkomen dat mensen in de samenleving afhaken op de klimaat- systeemtransitie.

Ook vraagt Stichting Klimaatgesprekken in de aanbevelingen aandacht voor 'Duurzaam Denken, Duurzaam Doen'.

In dit onderzoek en tijdens een presentatie van Peter Kanne en in het debat met onder andere Linda Steg kwam een aantal belangrijke punten aan de orde die ook wij constateren bij ons onderzoek. Tegelijkertijd is opvallend dat onderzoeken momentopnames zijn en er in debatten vaak voorbij wordt gegaan aan de fases waarlangs een transformatie verloopt. Zo kan het heel goed mogelijk zijn dat het nog steeds heel belangrijk is om doelgroepen te informeren over wat er aan de hand is als het gaat over de klimaatmaat- systeemtransformatie en de (h)erkenning van emoties die dit oproept en tegelijkertijd behoefte is aan een wekend perspectief, inspiratie en handelingsperspectief. Ook de oproep (van onder andere Linda Steg) om alle (systeem)transformaties die veroorzaakt worden door de klimaattransformatie gekoppeld of integraal in beeld te brengen, is volgens ons van groot belang. Hoe verhouden zich thema's als gezondheid, wonen, migratie, armoedebestrijding en voeding zich ten opzichte van klimaattransformatie? Wat is het effect als we niets doen, of op dezelfde wijze doorgaan? En wat is het aantrekkelijke wenkende perspectief als wij allemaal actief meedoen in de klimaat- systeemtransformatie? En waarom is deze transformatie eigenlijk helemaal niet politiek links- of rechts gedreven maar verschillen vooral onze drijfveren en taal om mee te doen en niet af te haken?

We weten uit de atlas van 'afgehaakt Nederland' dat vooral opleidingsniveau en inkomensniveau redenen zijn die de mate van 'afgehaakt zijn' verklaren. Opvallend is dat als het gaat om de klimaattransformatie hoger opgeleiden wellicht duurzamer denken maar juist niet duurzamer doen en dat dit verschil met inkomensniveau nog hoger is. Ofwel, het zijn juist de hoger opgeleiden en hogere inkomens die op 'duurzaam' doen het meest afgehaakt- of beter, nog het minst zijn aangehaakt. Dit kan volgens ons voor een groot deel verklaren waarom zoveel mensen in de samenleving afgehaakt zijn op de overheid- en linkse hoger opgeleide groepen in de samenleving die wel duurzaam denken maar niet duurzaam doen (dit geldt volgens onderzoek in belangrijke mate voor D66 aanhangers en in veel mindere mate voor PVdD en Groenlinks PVDA). Immers lager opgeleiden met lager of modaal inkomen hebben vaak het idee dat het land bestuurd wordt door hoger opgeleiden met boven modaal inkomens. Opvallend in het onderzoek van I&O research is dat VVD veruit het minste duurzaam doen maar dat aanhangers van PVV, NSC en BBB gemiddeld scoren in duurzaam doen. In aansluiting op de door Stichting

Klimaatgesprekken ontwikkelde persona's vraagt dit voor bijvoorbeeld Willem en Ton duidelijkere sturende maatregelen vanuit de overheid zoals beprijzen van niet duurzaam gedrag, waarmee je direct de voorlopers in duurzaam denken & doen als Milou waardeert en stimuleert vol te houden.

De dreigende taal van links activistische groepen heeft zeker effect in de zin van urgentienoodzaak en disruptieve acties waardoor mildere acties beter worden geaccepteerd, maar werken tegelijkertijd averechts op groepen die toch al dreigden af te haken op overheidsbeleid en de klimaattransformatie. Deze taal voedt namelijk de onzekerheid en angst en daarbij de onrechtvaardigheid die deze groep (vanuit andere motieven) al voelde en bereikt minder de groepen die je zou willen bereiken maar tot nu toe buiten schot blijven als het gaat om de klimaat- systeemtransformatie met een hoog opleidingsniveau en hoog inkomen die niet duurzaam denken & doen. Zij *kunnen* immers vrolijk op de oude fout (lees binnen het oude systeem) verder leven zonder consequenties er hebben er tevens belang bij om de transformatie te traineren. Dat mensen in de samenleving met een lager inkomen- en opleidingsniveau door concrete dagelijkse zorgen om thema's als gezondheid, wonen, armoede en uit angst voor immigratie afhaken op de klimaat- systeemtransformatie is binnen deze context niet vreemd. Immers bij alle transformaties weten we dat 'zelfbehoud overheerst' en zij zien het succesvolle verkeerde voorbeeld hiervan door hoger opgeleiden met een hoger inkomen die niet duurzaam denken en (van de overheid hoeven) doen.

Dat 'duurzaam denken niet altijd nodig is voor duurzaam doen' begrijpen wij als titel van het onderzoeksrapport van I&O research. Zo kan een prijsprikkel zonder een duurzame drijfveer voldoende zijn voor duurzaam doen. Alleen zijn wij het met Linda Steg eens dat er juist blijvend en zelfs meer aandacht nodig is voor duurzaam denken. Enerzijds omdat je wil dat duurzaam doen ook duurzaam geborgd is als de prijsprikkel wegvalt maar belangrijker nog omdat we als samenleving de verbinding in het waarom van deze (grootste) klimaat- systeemtransitie niet moeten verliezen en dat alle gevraagde gedragsveranderingen simpelweg niet met alleen prijsprikkels of externe maatregelen zijn op te lossen. Anderzijds blijkt ook dat duidelijk informeren en herhalen (vanuit de overheid) helpt en zorgt voor draagvlak. Als voorbeeld hiervoor verwijzen we naar de toelichting van Peter Kanne op het onderzoek waarin het aantal minuten douchen gemiddeld is afgenomen na oproep hiertoe door premier Rutte tijdens de corona crisis.

Ook hier weer weten we vanuit expertise over transformaties dat herhalen van kennis-informatie boodschappen van groot belang is omdat door de emotionele rollercoaster tijdens transformaties kennis- en informatie slechter beklijft bij de ontvanger. Theorie over transformaties spreekt in dit verband vaak over de 'regel van 8' die verwijst naar minimaal acht keer herhalen van de boodschap. In dit verband is het bijna opmerkelijk dat een acute corona crisis (die "slechts" één gezondheidscrisis betrof) de overheid met persconferenties en aanvullende communicatie de samenleving volop informeerde. En nu er sprake is van de grootste klimaat- systeemtransformatie die de mensheid heeft meegemaakt de overheid kiest voor minimalere (en vooral op de Energietransitie) gerichte communicatie en informatie. Onze aanbeveling is om veel uitgebreider, via diverse media (dus ook commerciële zenders en kanalen als you-tube en tiktok) en via zowel beeld als tekst, op verschillende taalniveaus de samenleving te informeren over de (samenhang van) de klimaat- systeemtransformatie, zonder daarbij bedreigend te zijn maar wel met erkenning voor rouw en verlies en tegelijkertijd een hoopgevend wenkend perspectief. En met waardering voor alle initiatieven die al (zijn) ontstaan in de samenleving.

Als laatste weten we vanuit transformatie expertise dat het vertrouwen tijdens (grootschalige) transformaties afneemt en dat investeren in verbinding houden, dialoog daarom noodzakelijk is.
Hierbij gaat het niet om één soort vertrouwen maar juist om verschillende vormen van

vertrouwen. Onderstaand zijn vier vormen van vertrouwen genoemd, maar vanuit de corona crisis weten we bijvoorbeeld ook dat er sprake kan zijn van flitsvertrouwen (kortstondig vertrouwen dat de overheid weet op te bouwen door focus en aandacht maar die ook weer snel vergaat nadat de aanleiding, in dit geval de corona crisis, voorbij is).

Uit het onderzoek van Stichting Klimaatgesprekken blijkt dat het vertrouwen in de overheid als organisatie- en systeem bijzonder laag is en dat dit niet bijdraagt aan het draagvlak voor de klimaat- systeemtransformatie. Oorzaken die we in interviews horen zijn de aanpak van de overheid tijdens de corona crisis, de eenzijdige benadering van de klimaat- systeemtransformatie (vooral gericht op Energietransitie en technologische innovatie) met als effect dat geïnterviewden beleid soms tegenstrijdig, onrechtvaardig vinden of simpelweg niet begrijpen.

Wij zien ook dat het vertrouwen onderling en het zelfvertrouwen onder druk staat. Mensen die niet begrijpen waarom anderen op PVV stemmen terwijl die juist voor ongrondwettelijk beleid is die (ook) de eigen achterban niet ten goede komt. Mensen die juist aangehaakt zijn op de klimaat- systeemtransformatie, die gedrag van hun omgeving (Mogen) niet meer begrijpen en verdriet ervaren van verlies van bijvoorbeeld 'vriendschappen of zelfs identiteit', visa versa. Mensen die worstelen met hun eigen gedrag en niet meer weten wat nu eigenlijk de geldende 'norm'/ normaal gedrag is en/of wel anders willen kiezen maar niet kunnen vanwege bijvoorbeeld geld gebrek of gebrek aan alternatieven (trein versus vliegaanbod).

Als laatste zien we grote gedeelde zorgen en een afnemend vertrouwen in bestaan(szekerheid) en toekomst. Vooral de dreiging en zorgen van oorlog en (gevolgen van) klimaat- systeemtransitie worden in steeds snellere stappen zichtbaar en gedeeld via diverse media, maar het hoopgevende, positieve wenkende perspectief blijft uit met als effect dat door spanningen en angst (menings)verschillen worden uitvergroot en de noodzakelijke verbinding- en samen op weg verdwijnt. Gelukkig zien we aan de andere kant ook veel hoopgevende, inspirerende (maatschappelijke) initiatieven en ook publicaties als 'Voorlevers van de nieuwe samenleving' met daarin allerlei mooie hoopgevende initiatieven. De vraag is of dit- en in voldoende mate, zonder overheidssteun, de samenleving over de volle breedte bereikt.

Samengevat

Alle respondenten en door Stichting Klimaatgesprekken ontwikkelde persona's hebben duidelijke behoefte, ieder op zijn eigen wijze, vanuit verschillende fases in het transformatie proces aan een duidelijke rolneming vanuit de overheid. Deze rolneming laat zich samenvatten in:

- Informeer- en communiceer meer, duidelijker en vaker op verschillende taalniveaus, via diverse mediakanalen en in beeld, geluid en tekst, integraal over de (samenhang) van de klimaat- systeemtransformatie. En ook wat dit vraagt van het bedrijfsleven- en de samenleving, en wat de overheid niet (kan) doen/ ziet als haar rol;
- Schets een duidelijk, hoopgevend, positief overall wenkend toekomstperspectief dat ten grondslag ligt aan de klimaat- systeemtransitie in de volle breedte;
- Ondersteun met heldere en rechtvaardige en gerust ook dwingende maatregelen (sterkste schouders dragen de zwaarste lasten en vervuilers betalen), zie ook 'Er is leven na de groei' van Paul Schenderling. En heb daarbij oog voor het verkleinen (en juist niet vergroten) van ongelijkheden in de samenleving (voorbeeld. Hoge inkomens die met ISDE subsidie en eigen huis energierekening structureel kunnen verlagen door aanschaf WP versus huurder die het moet doen met gesubsidieerde tochtstrip, waarbij de 'gap' tussen rijk- en arm onbedoeld toeneemt);
- Focus minder (alleen) op de Energietransitie, innovatie en technische oplossingen en juist meer op de gedragstransitie die de klimaat- systeemtransitie van ons vraagt;
- Heb aandacht voor (h)erkenning van de emotionele rollercoaster die van nature gepaard gaan bij grote transformaties. Investeer met partners in de samenleving op verbinding tussen overheid, bedrijfsleven en samenleving;
- Faciliteer en financier inspirerende voorlopers van de nieuwe duurzame samenleving en communiceer deze hoopgevende voorbeelden richting de volgers en achterblijvers in de samenleving waarmee tevens waardering wordt gegeven aan de voorlopers om vol te houden in het duurzaam denken én doen;
- Last but not least; heb aandacht en oog voor expertise vanuit transformaties, veranderkunde, antropologie, sociologie en (klimaat)psychologie om de menselijke (gedrags)kant van deze enorme klimaat- systeemtransitie in goede banen te leiden. Waarbij volgens ons (vanwege kwetsbaarheid van vertrouwen) een risico schuilt in teveel marketing achtige gedragsbeïnvloeding. Kennis van gedragsbeïnvloeding is uiteraard wenselijk maar er schuilt een risico in manipulatie van gedrag (ook als dit vanuit duurzame intenties gebeurt).

5. Vervolgstappen

Graag bespreken we verder de mogelijkheden om van dit onderzoek een meer permanente 'monitor' te maken waarmee we voor NKP ook in de toekomst een soort 'vinger aan de pols' houden in de samenleving.

In een vervolgstudie zoeken we graag de samenwerking met andere onderzoekers om te kijken of we 1 of 2 persona's kunnen toevoegen uit de doelgroep minima en wellicht ook laag opgeleiden. Sowieso is het interessant om gericht bepaalde bevolkingsgroepen bij het onderzoek te betrekken. Selecteren op (laag) inkomensniveau, migratieachtergrond of bijvoorbeeld een specifieke politieke voorkeur (wat vindt 'de' PVV stemmer nou eigenlijk?) zou een interessante aanvulling op het onderzoek kunnen zijn.

Op basis van de onderzoeksresultaten hebben we een basisversie van een artikel geschreven. Dit zou als basis gebruikt kunnen worden voor een publicatie in bijvoorbeeld 'Publiek Denken' of 'Binnenlands bestuur'. Graag bespreken we de mogelijkheden hiervoor.

Tot slot: wij zien vanuit Stichting KlimaatGesprekken veel mogelijkheden om samenwerking aan te gaan met vele andere partijen die actief zijn in het maatschappelijk middenveld op het gebied van de klimaattransformatie en systeemverandering. In onze ogen is het zaak om het momentum te pakken en gezamenlijk stappen te zetten in het noodzakelijke transformatieproces. In onze ogen kan het NKP daar een belangrijke verbindende regierol in pakken, door deze samenwerking te ondersteunen, er een podium aan te geven en te financieren. Graag houden wij hierover met elkaar de vinger aan de pols en stellen wij ons beschikbaar om te sparren en mogelijkheden te blijven onderzoeken.

Voor verdere toelichting en contact:

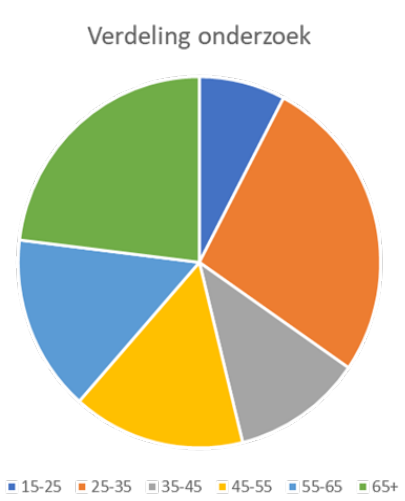
Stichting KlimaatGesprekken
Philitelaan 228 | 5617 AN Eindhoven
www.klimaatgespekken.nl

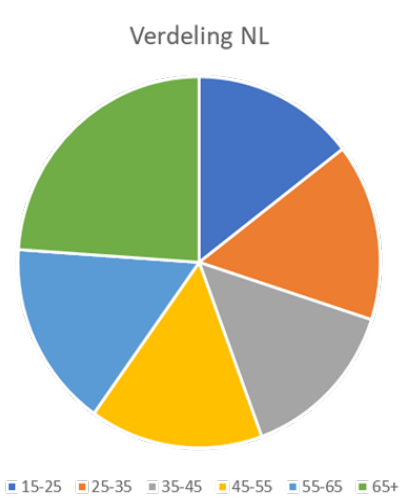
Alexander Groen – alexander@klimaatgesprekken.nl

Steven Snepvangers - steven@klimaatgesprekken.nl

Bijlage 1: Representativiteit onderzoekspopulatie t.o.v. NL

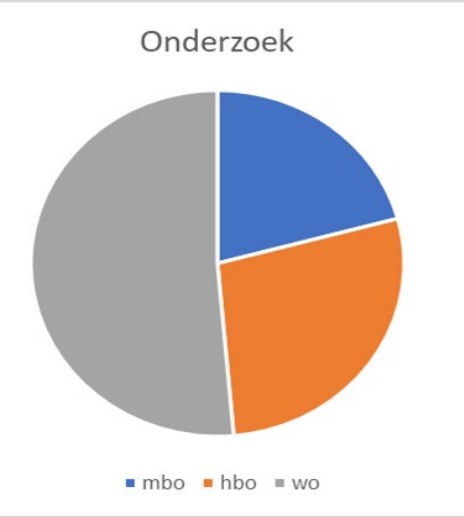
Leeftijd:

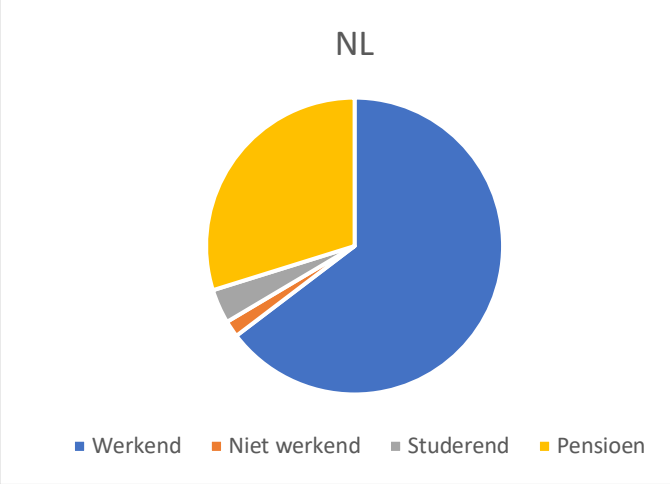

Opleidingsniveau:

- Aandeel HBO klopt redelijk
- Te veel WO vs MBO en rest

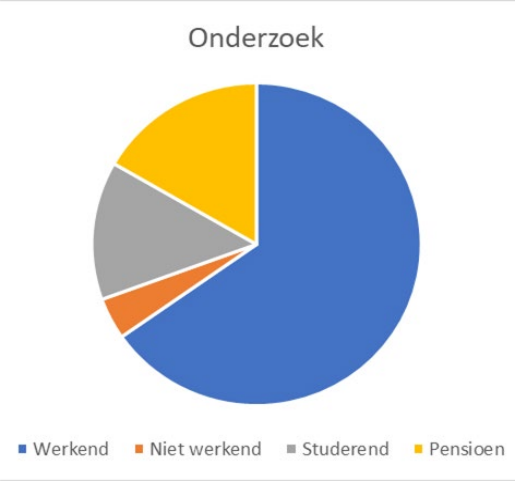

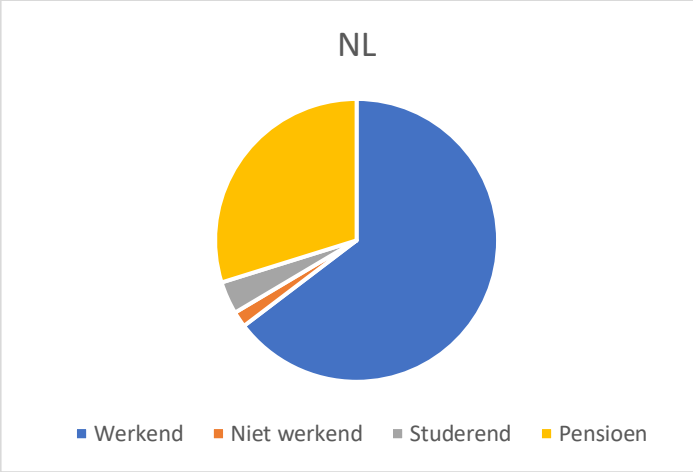
Etnische achtergrond:

- 79% (onderzoek) vs 84% (NL)

Man/vrouw: 58% man
Huur/koop: 59% koop (70% NL)
Werkverdeling

- Minder pensioen
- Meer studerend
- Iets minder werkend

Onderzoek
Werkend
Niet werkend
Studerend
Pensioen

NL
Werkend
Niet werkend
Studerend
Pensioen

Bijlage 2: vier persona's in beeld

KlimaatGesprekken

"Ik zit niet in een positie dat ik invloed uit kan oefenen, dus ik voel me machteloos"

"Ik heb al 10 jaar niet in een vliegtuig gezeten en probeer zo min mogelijk te consumeren."

Anna

De bezorgde voorloper

Anna en klimaatactie

- **Is veel bezig met haar eigen voetafdruk maar ziet de rest van haar omgeving te weinig doen en dat maakt haar moedeloos.**
- **Beseft nog niet goed wat haar handafdruk (positieve impact) is.**
- **Ervaart de overheid als onbetrouwbaar.**

KlimaatGesprekken

"Ja, het raakt me niet zo, maar je hoort af en toe geluiden dat het toch heel erg is. Als dat echt zo is dan moet de overheid ingrijpen"

"Ik word nergens bij betrokken en ik mis informatie: wat moet ik nou doen? De overheid heeft geen duidelijke koers"

Ton

De vriendelijke volger

Hoe bereik je Ton?

- **Ton komt in actie door externe prikkels, bijvoorbeeld het voeren van een klimaatgesprek of het opleggen van regels of verplichtingen door de overheid.**
- **Geef heldere en eenduidige informatie over hoe de verschillende crises van dit moment zich tot elkaar verhouden.**

KlimaatGesprekken

"De beeldvorming van de klimaattransitie is vooral negatief. De media zijn te oppervlakkig."

"Het bedrijfsleven heeft veel te veel te vertellen."

Milou

De betrokken doener

Milou en klimaatactie

- **Milou vindt klimaat heel belangrijk en is hier ook actief mee bezig. Ze kan zich echter niet vinden in de manier waarop de overheid het thema aanpakt.**
- **Ze pleit voor systeemveranderingen maar raakt gefrustreerd door een overheid en maatschappij die dat tegen houden.**